

ЗОЛОТОЙ
ФОНД
ПРЕССЫ
2023

ISSN 0134-4250

**Дагъустандин
дишегъли 5.2023**

ХКИС ТИЙИН, ФИКИР ЖЕЛБ ТИЙИН

Эхиримжи вахтара чи агъалийрик, иллаки итимрик, къалабулук кутазвай месэла дишегълийри алулкъавай тегъердиз талукъди я. Соцсетра зарафатдинбур тушир къалар акъатзава, «тахсир квай» рушарин, дишегълийрин бубаяр, стхаяр жагъурна, абуруз дишегълиди гъикI алулкъана кIандатIа чирна кIанда лугъуз, рахунар къалин хъанва. Муькуьбуру хъилев ацIана, чун къулу-къулухъди, ажугълу авамвилихъди хъфизвайдакай лугъузва!

Гъа са вахтунда, вучиз ятIани, бедуинрин адетралди, къилелай кIвачин зангарал къван, са вилер амаз, чинни кваз чIулав шаршавдал кIевна къекъевезвай чи дишегълийрилай наразивал къалурзавайбур авач. Иллаки ихътин шаршавар алай бике багъа жип машиндин рулдихъ галайди акурла, мяггтелвилихъ къадар амуькузавач! Ислам диндин тIалабунар хъуьтуьлбур, къезилбур я эхир: масадбурун арадай тафаватлу тежедайвал, чарадан фикир желб тийидайвал, фурс гвачиз алулкъун ва къилин чIарар кIевун. Пак Къуръанда лагъанва (мана) (24:30 суьре, 31-аят): «...абуру чпин чIагурунар виле акъадайвал тавурай, аквадайбурулай гъейри». Чин кIеви авун лазим тирдакай пак ктабра кхъенвач.

Чи жемият гъар жуьре динриз ибадат ийидай агъалийрикай ибаратди я, чи республика ругъани республика туш, гражданвилин республика я. АкI хъайила, чи шартIара виридаз сад хъиз талукъ жуьреда алулкъунин месэла лап четинди, гъализ тежедайди я.

Яргъи ва дерин веревирдерал элячI тавуна, заз лугъуз кIанзава, чи уьмуьрдин гзаф маса месэлайра хъиз, и месэладани къадар гъисаба къун, чна лугъудайвал, сабур хуьн лазим я. Дагъви итимдиз, пуд веледдин бубадиз, таниш тушир дишегълидиз, са нин ятIани рушаз, ва я вахаз, туьгъмет ийиз, адан рехъ атIана, чиниз тфу фегъин кутугнавач (Каспийскда хъайи агъвалат).

Дишегълидизни кутугнавач гъар гъилледа масабурун фикир вичел желб ийидайвал алулкъун. Гъар чкадиз вичиз килигай партални ава: месела, гъуьлуьн къере, пляждал сакIа алулкъа, туьквенда - масакIа.

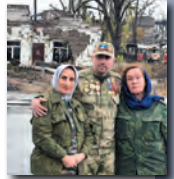
Аллагъди тайинарнавай къайдаяр камаллубур, четинвилер, къулайсузвилер арадал тегъидайбур я. Мадни, медениятдинни диндин адетар какадар тавуртIа, генани хъсан я. Меденивал лагъайтIа, я ам ава, я авач!

НАИДА КЕРИМОВА

НУМРАДАЙ КIЕЛА:

ГЪАЛИБВИЛИН ВОЛОНТЁРАР 5

Рекъе амаз Мегъамед Гъуьсей-ханова чун тагъкимарна: «Ина мад квез куь хуси тIварар амач. Анжах – поэывнояр». Мадни лагъана хьи, машиндал бомба вегъин мумкин я. «Хата пайда хъайитIа, гъа алай чкадал алкъана кIанда. Рекъин къерехрихъ катмир – анра минаяр хъун мумкин я. Къекъведайла, кIвачерик килиг, хаталу затIарал кIвач алуьк тийидайвал...».

АЯЛРИЗ ШАДВАЛ БАГЪИШИЗ 31

Гъар пакамахъ диде-бубайри инсандихъ хъун мумкин тир виридалайни багъабур – чпин веледар - чал ихтибарзава. Аялрин бахчада абуру кIвалелай гзаф вахт акъудзава, гъаниз килигна ина абур патал вири патарихъай къулайвилер хъун герек я. Йикъандавай къуз чи идаради бицлекар патал вичин раklarар мадни мугъманпересвилелди ачухзава.

КУЪГЪНЕ ЖИЛДЕРИН ГЕЛЕВАЗ 34

– Зи бахтунни гъана, зал жуван уьмуьрда хъсан инсанар акъван гзаф гъалтна хьи, са нив ятIани писдаказ эгечIдай ихтияр заз авач. Зи алишверидин рекъе заз Кореядай тир Светлана тIвар алай дишегълидин меслятрикай гзаф куьмек хъана. Са гъилера, им 2005-йисуз хъайи кар я, Пермдин базарда зун са дишегълидихъ галаз таниш хъана. Зун Дагъустандай тирди чир хъайила, ада заз заргарин гимидин безекар гъун теклифна. Жуван Кубачидикай адаз залайни хъсан хабар авайди чир хъайила, заз гъатта регъуьни хъана.

ГАДАРНАВАЙ ДИДЕЯР 36

Патимат, дугъриданни, гелкъведай касдихъ муьгътежтир, адавай гъатта къециз экъечIиз физни жезвачир, санитаркайри кIула къуна тухузвай, адан пад-къерех, михъивал хъийизвай. Алай чкадал къацIурайла, начагъбуру, санитаркайри, медсестрайри чпин наразивал чуьнуьхзавачир. Адет тирвал, чи арада гъахъ патал рахадай, викIегъ дишегълини пайда хъана. Амни зун авай палатада къатканвай Севил-халум тир. Севил-халума Патиматаз кIвализ зенг авуна, вичин патав гелкъведай са мукъвадаз ша лугъун меслятна.

Саналди ягъал уьмуьр кечирмишун зурба бахт я, гъа са чъавуз им еке зегъметни, еке алакьунни я. Ибадуллаевар - Анавни Шавлук - Дагъустанда виридаз машгъур артистарни я, яргъи уьмуьрдин иесийрин хизанни. Абуру саналди хушбахтлу 63 йисан уьмуьр кечирмишна, «гимишдин», «къизилдин», «якъутдин» мехъерар къейд авуна, чпин саналди тир 65 йисан «бриллиантдин» мехъерни умуд кваз вилив хуьзва. Бриллиант дурумлувилин, михъивилин ва камалдин лишан я эхир. И ерияр Анаванни Шавлухан хизандиз лап туьквей ерияр я.

УЬМУЬРЛУХ АВУР УРТАХ КЪУЬЛ

Шавлук Ибадуллаева хиве къазвайвал, ам гъеле вич вичин гъавурдани авачиз, Анавал ашукъ хъайила, абурун гъар садан цъуд йисар тир... ГъикI ятлани садра дуьшуьшдай ам Пионеррин кIвале къиле физвай халкъдин къуьлерин кружокдиз акъатна, ана адан дуст авай. Гада, вичин таяри ийизвай къуьлер акурла, гъейран хъана амукънай, гъа чIавуз адан вил иер руш Анавак хIунай. Рушан рикIелни бурма чIарар авай цIийиз атай гада аламукънавай къван. Гъа икI абурун арада куькIвей гъвечIи цIелхем урта хизандиз уьмуьрлук чимивални экв гайи муьгъуббатдин ялавдиз элкъвенай.

– Къуьлерин дестеда заз жув вири уьмуьрда ашукъ авур къве затI жагъана: Анав ва къуьлерал къарувал. Дидедиз са акъван и кар хуш тушир, амма зи рикIе экуь яргъи кифер галай рушни цIай хътин хци къуьлер гъатнавай. Гуьгъуьнлай зун «Лезгинка» ансамблдик экечIна, чинеба репетицийризни концертриз катиз хъана. Гъа чIавалай инихъ чна чи уртах къуьл вири уьмуьрда тамамарна, - рикIел хкизва Шавлук Иманмураевича.

Анавни Шавлук Къарабудахкент райондай я, Шавлук Гели хуьррай, Анав Доргели хуьррай я, амма, Магъачкъаладин Пионеррин кIвале таниш хъайила, абуруз чеб ватандашар тирди чидачир. Гъа йисара сифте яз абурун уьмуьрда яргъалди къакъатунни хъанай. Шавлук цIипуд йиса авайла, Магъачкъаладиз машгъур симин пагъливан, Дагъустандин халкъдин артист, Москвадин циркиник квай «Дагъустандин симин пагъливанар» тIвар алай дестедин регъбер Рабадан Абакаров атанай. Ада бажарагъ авай гъвечIи Шавлухал фикир желбна ва адаз вичин дестеда кIвалахун теклифнай. СакIани разивал тагузвай дидеди эхир гада ахъайна, амма Шавлук къве рикIин яз – шадни, перишанни яз - ватандивай къакъатзавай. Адаз халис артист жез, дуьнья акваз кIанзавай, гъа са чIавуз Магъачкъалада адан рикI алай Анав амукъзавай. Рекъе твадай чIавуз руша вич гададал вил алаз акъвазда лагъана хиве къунай. Амма ам мус элкъвена хкведатIа, гъеле садазни чизвачир...

– Ам 1953-йис тир. Са йисалай зун Скандинавиядин уьлквейриз гастролриз акъатна. Зун гъа зун хътин

жегил артистар тир Юрий Никулинахъ ва Михаил Шуйдинахъ галаз мугъманханадин са кIвале яшамиш жезвай. Гъа икI зи гастролрин куьчери уьмуьр гатIун хъанай. Картадин гынал тIуб илисайтIани, а чIавуз зун хъайи шегъердал аватда, - лугъуз рикIел хкизва артистди. - 12 чара уьлкведа чна а чIавуз концертар ганай. А йисара Москвада советрин циркинин виридалайни экуь «гъетери» кIвалахзавай - клоунададин устадри, гъайванар вердишардайбуру: Олег Попова, Михаил Румянцева, Елена Бугримовади... Са йисан къене за Советрин Союздин майданра са шумуд мектебда кIелунар давамарзавай, - хъверзава Шавлук Иманмурзаевича.

Циркина кIвалахдайла, Шавлук Ибадуллаеваз къакъанвиликайни кичIез амуькнач, ам викIегъ ва шегъердин уьмуьрдив вердиш хъана. Циркинин коллективдик ам а къадар акахнай хъи, хизандин гьалар сеbeb яз, циркина хъфидайла, виридаз гъайиф хъанай. Амма диде начагъ хъанвай, хъивай хъфин тавуна акъвазиз жезвачир. РикI алай, къакъанрихъ, агалкъунрихъ тухузвай кеспидивай, кIвалахдин юлдашривай, коллективдин регъбердин тIалабунивай ам алакъариз хъаначир – Шавлук ватандиз хтанай.

Магъачкъаладиз Шавлук 1960-йисуз хтанай, Анавани вичин гаф къилиз акъуднай, 7 йисуз ам кIанидал вил алаз акъвазнай. Гъа йисуз абуру мехъерарни авуна.

Шавлук Иманмурзаевич Гъукуматдин манийринни къуьлерин ансамблда кIвалахдал акъвазна, къуд йисалай адакай къуьлерни тамамарзавай ансамблдин балетмейстер хъанай, и чIавуз адан анжах 24 йис тир.

– «Лезгинка» къуьл им сагъ са уьмуьр я! - лугъузва артистди. - Адан мана лекъерни легледин юзунрикай ибарат я. Лекъре лувар ахъайдай саягъда итимди гъилер хкажзава, дишегълиди, цин винелай цIудхунзавай легледди хъиз, цIалцIам, такабуру гъерекатар ийизва.

Гъа икI, къанни цIуд йисалай виниз къумукъ халкъдин къуьлер тамамарай машгъур артистди, симин пагъливанди, Кеферпатан Осетиядин лайихлу артист лагъай тIварцIин сагъибди - Шавлук Иманмурзаевич Ибадуллаева ансамблдиз регъбервал гана. Саки 40 цIийи къуьл арадиз гъана, гзаф къадар уьлквейра концертар гваз къекъвена.

– Зи пуд лагъай руш хайила, зун Францияда гастролра авай. Адалай гуьгъуьниз къуд лагъай рушни дуьньядиз атана, анжах вад лагъай гъилера Анава заз хва Айгъази пишкешна, - хъуьрезва Шавлук.

Зани балетмейстерди чна манийринни къуьлерин ансамблда санал гъикI кIвалахнайтIа, гъикI ада зун кIвалахдал къабулнайтIа, са къвед-пуд репетицийдилай къулухъ за программадин вири къуьлер гъикI чирнайтIа, ахпа зун хаинвилелди «Лезгинка» ансамблдиз гъикI катнайтIа, рикIел хкана.

Дагъустандин вири районриз, къуд-гад лугъун тийиз, концертар гваз, Чернобылдин АЭС хъиткъинай йисуз Украинадин саки вири регионра гастролра хъанай.

Шавлук Иманмурзаевича ванцик пашманвал кваз Дагъустандин манийринни къуьлерин ансамбль

«Дагъустан» ансамблдиз гъикI элкъуьрнайтIа, гъам рикIел хкана, а чIавуз ансамблдин чIехибурни дегиш хъанай. Гъа чIавуз, 90-йисарин эхирдай Ибадуллаеврин хизанди Магъачкъаладай хъфена, хайи хуьре, Гелида бине кутун къарардиз къачунай. Сеbebни - ина аялрин хореографиядин ансамбль тешкилуни теклиф атун тир. Ансамбль «Гели» арадиз гъанай, ам районда гъасятда машгъур хъанай. Аялар рикI алаз къуьлерал машгъул жезвай, абуру районда ва республикада къиле физвай вири мярекатра иштирак ийизвай.

Амма Ибадуллаеван секинвал течир руьгъди гзаф йисарин мурад къилиз акъудун тIалабзавай - халкъдин манийрин аялрин хор тешкилун. Ингъе, ахътин мумкинвал адаз хъана. Анав неинки и кардал рази хъана, къуьн кутуна, ада гъатта хорда къумукъ халкъдин къадим манияр вичини тамамариз эгечIна.

Са вахт алатайла, А. Къапланован тIварунихъ галай «Къарабудахкент» ансамбль Стамбулдани Ялтада къиле феи фестивалрин лауреат хъана. Репертуардин бинедат йырар (эпикадин манияр) ва сарынар (къумукърин бендер), гъакIни йырчи Агъай Къапланован манияр авай, абуру гъуьлни паб Ибадуллаеври мукъуфдивди кIватIна арадиз хканвайбуру тир. Шавлукхани Анава къумукъ халкъдин милли парталарни арадиз хкана, абуру машгъур ийизва. Абуру къведани «Милли парталрин поэзия» лишандик кваз къиле феи регионрин фестивалра, Дондал-алай- Ростовда къиле феи Вирироссиядин халкъдин яратмишунриз талукъарнавай «Гъалибвилин салют» фестивалда иштиракна. Гъуьлни паб Ялтада къиле феи фольклордин Международной фестивалдин, Владикавказда къиле феи игитвили манийрин фестивалдин, Саратовда къиле феи «Волжское подворье» этнофестивалдин, республикада къиле феи хордин музыкадин «Дагъларин севт» фестивалрин иштиракчияр хъана.

Шавлук Ибадуллаев РФ-дин Гъукуматдин «Душа России» премиядин сагъиб я. ГъакIни адаз РД-

дин культурадин министерстводин Халкъдин яратмишунрин квалдин теклифдалди милли культура хуьнин ва вилик тухунин кардай, халкъдин адетар чирдай мектебар, студияр тешкилунай культурадин деятелриз гъар йисуз гузвай премияни гайиди я. «Душа России» премиядин ярж тир урус гуьзелдин квалуб Ибадуллаеврин квалеве виридаз аквадай гуьрметдин чкадал ала.

Ципуд йис идалай вилик Шавлук Иманмурзаевичан 70 йисан юбилейдизни чпин «къизилдин» мехъериз талукъ шад мярекатда абуру Къумукъ театрдин сегънедал неинки Анавахъ галаз къуьл авунай, гъакъни, 55 йис идалай вилик хъиз, симинилайни фенай, ахпа, и кардиз аксивал ийизвай хъичъ элкъвена, икI лагъанай: «Вуна лугъудай - давлени!».

Амма яшари, гъелбетда, чпикай хабар гузва. ГъикI лагъайтани, абурун гъардан 80 йисалайни виниз яшар хъанва. Бязибурувай и яшара аваз мукъув гвай туьквендизни физ хъижедач, амма и бахтлу Ибадуллаеври чпин майишатни къиле тухузва ва, къилинди - гилани къведани санал къуьлерни ийизва. Жув ва мукъвабур патал.

Гъуьлни паб Ибадуллаеври жуьреба-жуьре мярекатра иштиракун давамарзава: Хизандин югъ, Ветеранрин югъ къейд ийидай мярекатра абурувай къуьл авун тIалабда. Къведани санал чпел рикI алай инсанрин тIалабун ашкъидалди къилиз акъудда, тамашачийрин гурлу капари абурун рикIер генани жегъил ийида. МасакIа хъун мумкинни туш - Анавни

Шавлук вири чпин уьмуьрда рикI алай кеспидан машгъул хъана эхир!

Артиствилин кеспидин иесияр хъанатлани, абурун уьмуьрдин рехъ гъамиша цуькверивди чIагурнавайди хъана лугъуз жедач, я са акъван булвални абурухъ хъанач, амма гъихътин четинвилер акъалтнатлани, абуру чпин рафтарвилер чимиз хвена, сада-садаз гуьрмет авун квадарнач, лайихлу веледарни хвена, кIвачел акъулдна. Бубадихъни бадедихъ чIехи ва дуствилин хизан ава, пуд велед, 10 хтул, 18 птул, къе-пака жедай птулрални вил ала. Суваррин йикъара вири хизан Ибадуллаеврин кIвале кIватI хъун адетдиз элкъвенава.

Шавлукхани Анава вири чпин уьмуьр искусстводин рекъиз серф авунатлани, абурун аялрикай садани и рехъ хъягънач. Са кар ава: къве хтул, Тагъирни Гултжан, пешекарвилелди хореографиядал машгъул жезва.

Куь хизандин бахтлувилин ва хкахъ тийидай муьгъуьббатдин сир вуч я, лагъай и къилин суалдиз Шавлук Иманмурзаевича икI лагъана жаваб гана: «Зи иер кайваниди гъар пакамаз

зун ширин манидалди ахварай авудзава, акI ятIа, ам бахтлу я лугъуз жеда. Чун вири инсанар я, ара-бир къал гъуьжет авунни хизандиз хийир я. Гъуьлни паб гъич къал-къул тежедай хизанар жеда лугъунин чIалахъ туш зун. Чунни гъакI я, амма чун туькIвена меслят хъижеда. Хизан кутун регъят я, ам хуьн четин».

«РикIай рикIиз рехъ авайбур» лугъудайла, аз чиз, ихтилат ингъе гъа ихътин гъуьлуьккайни папкай физвайди я. Чна суьгъбет ийидай чIавуз Шавлукхни Анав, гъил гъиле къуна ацукъна, сад-садаз мегърибанвилелди, милаймдиз килигзавай...

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ГЪАЛИБВИЛИН ВОЛОНТЁРАР

СВО...Дяведин махсус серенжем. Спецоперація. Са вахтара спецоперацідикай ціийи девирдин тарихдин ктабра кхьида. Гьейран хьанвай келзавайдаз а кьит царарай чи аямдин векилдин, вичикай кхьида лагьана хиялни тавур векилдин суьрет аквада. Белки гьа ина аватга адан кьилихдин кьетенвал...

Эхь, кье чи уьлкведин тарих спецоперацідин ифин алай цараралди кхьизва, а серенжемда аскеррихь галаз абурун дидейрини, вахарини папари иштирак ийизва. Чазни кье, телеф хьунихъай кичле тахьана, фронтдин цай алай чкайриз, цавай ракет аватун адетдиз элкьвенвай, уьмуьрдин мана тек са декьикьа хьанвай чкайриз фенвай дагъви дидейрикай ихтилат ийиз кланзава. Абурун адетдин дагъустанви дишеглияр, «спецопераці» гаф чпин риклера кхьенвай гаф тир педагогар я. Волонтеррин (гуьгьуьллу куьмекчийрин) - Мегьамед Гьуьсейханован, Гулизат Мурадханованин, Муслима Жамалудинованин - суьретар алай шикилрай кьез хьиткьинарнай дараматар, куквар хьанвай автобусар, фураар акъатнавай рекьер аквазва. Гьакьикъатдани, им четин кар я: ислягь уьмуьрдай сенгердиз, душмандин чин аквазвай околдиз кам вегьин. Амма дидедин риклихь галаз вуч кьведа, адавай элячлиз тежедай са четинвални авайди туш эхир.

ДЯВЕДИН ХРОНИКА...

Гулизат Мурадханова Къайтагъдай я. Рекье гьатдалди вилик ам «Гъалибвилин волонтерар» твар алай общественный тешкилатдик квайди тушир. Амма адахь тежриба авай. Ада 38 йисуз республикадин ТОКС-дин рекьяй регьбер яз Мажалисдин мектебда, 6 йисузни Многопрофильный колледжда зегьмет члугунвай.

– Кьез чидани, хва телеф хьун дидедин риклин гьихьтин члехи тлал ятга, - лугьзва ада. - СВО гатунайдалай кьулухь за жуваз суал гузвай: гьи жуьреда завай Ватандиз куьмек ийиз жеда? Зун гьи кваллах ийиз хьайитлани гьазур тир, анжах чи аскеррин мукьув жен, абурухь дидедин чимивал, кьайгьударвал агакьарин. За фикирзавай, захь граждан оборонадин медсестравилин диплом ава эхир, чна келдай йисара педагогвилин институтда и чирвилер гузвайди тир. Завай санитаркавални ийиз жеда эхир. Кьисмет я жеди, са юкьуз заз соцсетрай Россиядин пайдахдин патав

дядедин форма алаз, гъиле яракъ аваз янавай зи ватангъглидин, «Гъалибвили волонтерар» тIвар алай общественный тешкилатдин председател Мегъамед Гъуьсейханован суьрет акуна, за адаз жувакай хабардай чар кхъена.

Ам а гъилера къуд лагъай сеферда мергъяматдин куьмек гваз фронтдиз физ кIвачин хъанвай. За адаз суал гана: «Завай вахъ галаз къвез жедани?». Ада икI лагъана жаваб гана: «Сагърай вун, уба-диде!». Зи вилер накъварив ацIана. Гила зун садавайни къуна аквазариз жедачир. Зун гъиниз физватIа чир хъайила, зи аялрик къалабулух акатна, «сагъсуз тир вун гъиниз я?» лугъуз хъана. Амма зи дуст дишегълиди, «Сагъламвал» ООО-дин генеральный директор Гъалимат Сулеймановади вичин куьмек теклифна: дарманар, спирт, яргъанар, кIаникай алукидай чимибур чара авуна. И малумат за жуван телефондин аватаркада эцигайла, заз Дагъустандин вири пипIерай инсанри зенгер ийиз, СВО-да авай аскерриз мергъяматлувили куьмек теклифиз гатIунна. Зун жуван кIвале инсанри гъизвай шейэр къабулдай пункт ахъаюниз мажбур хъана. ЦIикъвед гъилера Мегъамеда фронтдиз за кIватIай шейэр тухвана. Чна миллион манат пул харж авуна, дагъустанви аскерар патал квадрокоптерар, тепловизорар, рацияр, бинокляр, машин, палаткаяр къачуна ракъурна. 2022-йисан 16 ноябрдиз чун Магъачкъаладай СВО къиле физвай чкадиз рекъе гъатна. Луганскдин сергъятдал чун жегъилрин активди - «Справедливая Россия – жегъилриз» общественный тешкилатдин векилри Аркадий Бондарева, Александр Касаурова, Кирилл Демиденкоди вилив хуьзвай. Ииф чна Аркадий Бондареван диде-бубадин, Светланадин ва Александран кIвале акъудна. Чахъ мадни Садлагъай Каналдин журналистар тир Гъуьсейн Гъуьсейнов ва Фарид Муслимов, волонтер Филипп Добинякни галай, абурни ина амукъна. Пакамахъ чун

регъятди тушир рекъиз экъечIна. Чи командир Мегъамеда чун тагъкимарна: рекъе вилив техвей крар хъун мумкин я, мукъаят хъухъ. Амма за лугъун хъи, чак кичIевал авачир. Чаз вири жуван вилералди акваз, гъар декъикъада ажалдин къурхувал авай чи гадайрик руьгъ кутаз кIанзавай.

КВЕХЪ МАД ТIВАРАР АМАЧ... АНЖАХ ПОЗЫВНОЯР...

Рехъ яргъалди хъана. Къве къилиз агъзур километрдилайни виниз мензил авай. Рекъиз экъечIдалди вилик Гулизат Межидовнади гъеле анжах 19 йис тир Аркадиян дидедай ам ихътин хаталу рекъиз ахъаюн хаталу тушни, лагъайла, ада вилерал нагъв акъалтна, жаваб ганай: «Я хъи, амма ахъай тавуна жезвач».

- Гъа чIавуз за адаз хиве къуна, чи къилел вуч атайтIани, чна и жаван дидединни бубадин патав хкида - им чи дидевилин буржи я. Дидеди лагъайтIа, варцел акъвазна, дуьаяр ийиз, чун рекъе твазвай, лугъузва Гулизат Межидовнади.

Рехъ четинди тир лугъунихъ мана авач. Дагъустандай фенвай дидеизриз течидай хуьрер аквазвай. Виринани авайди гъа са шикил тир: харапIаяр, кIвал гадариз дакIанз, ина амукънавай къуьзуьбур, Россиядин военныйар алай блокпостар. Сифте яз «яру цIарцIел» агакъай вахт рикIелай алатзавач. Волонтерин вил мергъяматлувили пар фронтдин патаз ахъайдай эхтияр гунал алай. Ина абуруз чпин вилералди халисан дяде вуч ятIа акуна. Чна вичиз къаюмвал ийизвай жаван Аркадия, чаз хъиткъинарзавай ванер татурай лугъуз, машинда кIевиз Дагъустандин манияр кутуна. Ахпа Мегъамеда чавай «Квез цавай атайди акунайни?» лагъана жузурла, чун гъатта мягътел хъанай. Первомайск, Горское. Ингъе чун Спасское хуьруьз эвичIава. Рекъе амаз Мегъамед Гъуьсейханова чун тагъкимарна: «Ина мад квез куь хуси тIварар амач. Анжах – поэывнояр». Мадни лагъана хъи, машиндал бомба вегъин мумкин я.

«Хата пайда хъайитIа, гъа алай чкадал алкIана кIанда. Рекъин къерехрихъ катмир – анра минаяр хъун мумкин я. Къекъведайла, кIвачерик килиг, хаталу затIарал кIвач алуьк тийидайвал...».

– Чна чун гъакъикъи ажалдин патарив гвайди гъеле къатIузвачир, гъа им фронтдин вилик пад, душмандин суфат аквадай чка тирдан чIалахъ жезвачир. Амма рикIе вучиз ятIани кIусни кичI авачир, - рикIел хкизва Гулизат Межидовнади. – За гъатта Муслиматаз суални ганай: «КичIезвани?». Ада «ваъ» лагъана жаваб гана. Чаз чи Аркадиян патохъай къурху авай, ам гъеле уьмуьр такунвай аял тир эхир. Зунни Муслимат икърар хъана: эгер чун хъиткъинардай затIарин лишандик акагайтIа, чна чи чанаралди Аркадий кIевирда.

АЖАЛДИВАЙ КЪВЕ КАМУНА...

Попасное шегъер дуьньядин эхирдин шикилрин ухшардиз атанвай. Волонтерри вири чкайрин шикилар язавай, гъатта куьлуь-шуьлуьйрални кваз фикир желбзавай. Ибур гъакъикъатдин шикилар тирдан чIалахъ жезвачир. Амма им чандиз цак акъудзавай гъакъикъат тир.

– Тарихдин муаллим яз, 38 йисуз кIвалах авур, Ватандин Чехи дядедин зегъле тухудай хътин вакъиайрикай ихтилатар авур зи фикирдизни и къияматдин барбатIвилер заз жуван вилералди аквада лагъана садрани атаначир, - лугъузва Гулизат Межидовнади.

Чи вилериз чан аламачир шегъер аквазвай, ина са вахтара шад уьмуьр къиле физвай, аялар къуьгъвазвай, шегъердин багъда куьсруьйрал чими рагъ къачузвай куьзекар ацукънавай. И шегъер цийиз эхциг хъийиз жедайдак умуд кутаз жезвачир.

– Сагъ амай са кIвални авачир, къуд патал лал къенвай. Дядедин постунал жував гвай парар авуддайла, садлагъана цIаяр хъиз физвай Россиядин танкар акъатна, - рикIел хкизва Муслимат Мегъамедовнади. -

Абур женгиниз рекъе авайбур тир, чна абуруз гъилер юзурзавай. Лап са версина чалай анихъай хъиткъинарунрин ванер къвезвай. Ана женг физвай. ЛНР-дин аскерар, чун акурла, мягтел хъана амукънавай. Абуру лугъузвай: «Куьн иниз къван атай садлагъайбур я, им фронтдин цIар я».

Им инсафсуз, регъим авачир дядеви буйругъ гузвай чилин пIипI тир.

– Гъар акатай итимдини иниз къведай жуьрэт ийизвайди туш. Квез кичIе тушни? - чаз мукъвал-мукъвал и суал гузвай. Амма чаз са куьнихъайни кичIез амачир, - лугъузва Гулизат Мурадхановади.

Муслимат Жамалутдиновади ихтилат ийизвайвал, мектебда кIвалахзавай ада СВО-дин зонадиз ругуд гъилера мергъяматлувилин парар рекъе туна. Дагъустандин муаллимри вичиз «гъалибвилин волонтер» лугъузвай Мегъамед Гъусейханова вич нубатдин гъилера «дядевиз физ кIвачин хъанва» лагъайла, ада вичивайни физ жедани, лагъана жузунай. Чехи хци разивал гана, «ггер рикIе акъатнаватIа, алад», лагъанай. Ана адал вичин мукъва ксарин хва дуьшуьш хъана, ам фронтдин вилик квай майданра авай. Им вилив хуьн тавур кар тир. Сагъ-саламат хуьй лугъуз, вилерал накъвар алаз, дуьаяр авуна...

Гулизат Мурадхановади ихтилатзава: «Зи рикIяй ЛНР-дин са аскердин вилер акъатзавач. Ам теспача яз аквазвай. Вун гъинай я, лагъана хабар къурла, ада «Луганскдай» лагъана жаваб гана. «Ана ви вуж ава?» «Диде, паб, аял». Адрес гице, чна абуруз мергъяматлувилин куьмек чара ийида. Амма аскерди жаваб ганач. Адаз вичин хизандин патахъай кичIезвай. Садазни ихтибар ийизвачир. Мегер идалди ам тахсирлу ийиз жедани?»

Дагъустандай фенвай волонтеррин вилик вири дуьньядиз машгъур хъанвай Макеевка, Донецк, Снежное шегъерар квай. Гъар постунал дишегълийри Россиядин аскерриз чпив гвай куьмекдин парарикай гузвай.

Гъаваяр къанвай. Йиф акатай чкадал акъудзавай. Снежноеда заправкадал йиф акъуддайвал хъана. Итимар машинда амукъна, дишегълийр дараматдин къене дивандал ферикъат хъана... Пакаман сятдин 4-даз рекъе гъат хъуьуна. Вилик къизгъин женгер физвай Александровка, Волноваха квай. Аскеррихъ галаз гуьруьшмиш хъана, абурун арада Дагъустандай атанвайбурни авай. Мариуполда чаз чкIанвай, вичин чилел къизгъин дядеяр къиле фейи Азовсталь завод акуна. Чилин кIаник квай шегъер чибуру къачунвай. Амма гъикъван чанар къурбанд хъана ина, чи ва Украинадин жегъилрин чанар!

ДЯВЕДА ДЯВЕДА ХЫЗ Я...

Гилад рехъ Старобешево, Новоозовск тIвар алай чкайрай физвай. Мергъяматлувилин куьмек гвайбур Розовка, Берестовая, Бердянск, Приазовье шегъерриз, Пришиб поселокдиз акъатна. Вирина куьмекдихъ игътияж авай! Гъихътин хъайитIани куьмекдихъ! Вирина вири мягтел жезвай, ислягъ агъалиярни, аскерарни: а яргъал Дагъустандай дяде къиле физвай чкайриз инсанар, вични дишегълийр, гъикI акъатайбур я, лугъузвай.

- Ингъе чун Мелитополдиз агакъна, блокпостунал чун вилив хуьзвай. Аскерри, «чи рухвайри», Гулизат Междовнадини Муслимат Мегъамедовнади Россиядин аскерриз гъа икI лугъузвай, дишегълийр чайдалди къунагъламишна. Дяведин сифте йикъалай инихъ медбрат яз фронтда авай, Гулизат Междовнадин мукъва Запиран патай дагъустанви аскерар атанвай, абурув волонтерри медикаментар ва чара авачиз герек къведай шейэр вугана. Гъа ина абур дагъустанви танкистрихъ галаз таниш хъана, абурухъ галаз алакъа гилалди давам жезва.

«Чахъ вири ава» - лугъузвай аскерри. Амма дидедин рикIиз вири аян жеда: дишегълийр Мелитополдин базардиз фена, чими яргъанар гваз хтана. Аскерриз гъикъван хвеша

хъанайтIа, абурун рикIелай садрани алатдач. Ноябрдин вацран эхир тир, гъаваяр мекъибур тир. Дишегълийр чебни кIвачериз къаю тади гана хтанай...

Са гъилера абуру Дагъустандай тир танкистдихъ галаз шикилар янай, гуьгъуьнлай аскер «Россиядин Игит» тIварцIиз лайихлу хъана, имни дишегълийрик дамах кутадай дуьшуьшдиз элкъвена. Чи ватангъелияр неинки Дагъустандай тир аскеррихъ, командиррихъ галаз гуьруьшмиш хъанай, гъакIни Мелитополдин аялриз тарсар гуз Дагъустандай фенвай муаллимрихъ галазни таниш хъанай. Дишегълийри хиве къазва: вилерал накъвар къурайди туш. Гъикъван гуьруьшар хъана, уьмуьр амай къван гагъ рикIелай алат тийидайбур!

ГЪАЛИБ ХЪАНА ХТУРАЙ...

Элкъвена кIвализ хтайла, Дагъустандин волонтерри лугъузвай: кIвализ хтанатIани, рикI кIвале авач. Абур хиялрай ана амай, Ватан хуьзвай, бандеровчийрикай, наемникрикай, уьлкве фашистрин гъукуматдиз элкъуьрнавайбурукай Украина азад ийизвай чи аскеррин патав гумай. И лайихлу къве муаллимдин мецерилай абурун ученикриз СВО вуч затI ятIа, гила чир жеда.

Г. Мурадханова «Миллетрин арада ислягъвал ва меслятлуван мягкъем авунай» медалдиз, М. Мегъамедова «Буржи ва Намус» ордендиз лайихлу хъана. Амма гъа им къилинди туш эхир, лугъузва дишегълийри.

Фронт авай чкайра абурун волонтервилин кIвалахар давам жезва. Гулизат Междовна Бабаюртдай тир къве аскердин буба Ризван Иманшапиевичахъ галаз санал мад са гъилера Украинадиз фена. И гъилерани абуру СВО-дин зонадиз, дагъустанвийри кIватIай такъатрихъ маса къачунвай машин, посылкаяр, сагъ-саламатдиз, гъалиб хъана хъша лугъуз кхъенвай кагъазар, алхишар чи аскеррив агакъарнай...

Айшат ТАЖУДИНОВА

СУЪГЪУЪР ХЪТИН

Чими гъавани булахар, къацу тamar ва вацI авахъзавай ачух дугуна авай «Алмакский» совхоздиз 1974-йисуз 275 къил тIехвер алай мантарин миргер гъанай. И жинсинин миргер гъейран ийидай къван гуърчегбур жеда, абур юзунриз къезил ва тандиз шумал я, такабурлу абур алай гъайванрин далудал ва къваларал булдиз лацу тIехвер жеда, гъа идалди абур миргерин маса жинсинихъ галаз какадариз хъун мумкин туш.

Уълкве патал заланбур хъайи алатай асирдин 90-йисара «Совхоз Алмакский» ООО тешкил авур Айтемир Сатираеван алахъунарни зегъметар сеbeb яз, майишат хуъз алакьна ва алай вахтунда ам дурумлу камаралди виликди физва. 850 гaдин майданра 1500

къил миргери тIебии гъалара чеб къулайдаказ гъиссзава.

Ина данаяр ва миргерин нехир саламатдиз хуън патал вири шартIар ятармишнава. Гъар йисуз ина 150-далай виниз миргерин данайрин дул къачузва. Гатуз миргерин ем таза векъ, тарарин тазар, кулкусар, тамун емишар, мегъвер жезва, хуътIуъз абуроз къурай векъ, лазим микроэлементар, къел алава хъувунвай комбикормар гузва.

КъетIендаказ алава хъийин хьи, заказникдин пешекарри гъайванрин сагъламвилелни гуъзчивал тухузва, ветеринариядин герек тир вири серенжемар къилиз акъудзава. Ина зоотехникди, гъайванрин духтурди ва ругуд миргербанди зегъмет чIугвазва, чебни абур гъайванрал рикI алайбур,

чпин везифаяр хъсандиз тамамарзавайбур я.

Майишатдин къилин тIвар - жинсинин малдарвилин майишат я. Майишатдиз асул гъисабдай куъмек РД-дин хуъруън майишатдин ва тIуън-хъунин министерстводин патай къевезва. Федеральный бюджетдай жинсинин диши миргер саламатдиз хуъниз куъмек патал субсидияр агакъарзава.

И майишатдиз гъукуматдин заповедникдин дережа ганвайди я.

ТIехвер алай миргер – важиблу хаммал я. Жегъил миргин таза крчар фармацевтика патал лазим авай затIар я. Абурукай «Пантокрин» тIвар алай дарман гъазурзава. И миргин крчар (пантар) маралдин ва маса жинсинин миргерин крчарилай

ООО «Совхоз Алмакский» Дагъустанда кардик квай, жинсинин гъайванрин вичихъ тешпигъ авачир хътин майишат я. Ина тӀехвер алай мантарин миргер (крчар алай миргер) туьретмишиз гзаф йисар я. 2019-йисуз санаторийринни туриствилин ва сагъламвилин комплекс тир «Алмакди» региондиз къвезвай мугъманриз махарик жедай хътин и ажайиб чкадиз вичин раklarар ахъайнай.

«АЛМАК»

артух багъа я, абур гъар йисуз июндин вацра кӀватӀзава. СССР-дин девирда и хаммал Москвадин «Пантокрин» дарман гъасилзавай заводдиз ва фармацевтикадин маса карханайриз ракъурзавайди тир. Алай вахтунда ЗАО «Фермант», «Сибирдин заготовитель» ва маса къилдин ксарин фирмайриз рекъе твазва.

ООО «Совхоз Алмакский» майишатдин теклифдалди, «Казбек райондин санаторийринни туриствилин эцигунрин «Алмак» комплекс» къенепатан ва къерехдай желб жезвай туризм вилик тухун макъсад тир Россиядин Федерациядин программадик кутунва. Проектди санаторийдинни сагъламвилин жигъетдай къуллугъ, гъа гъисабдай диагностика, сагъар

хъувун ва жуьреба-жуьре уьзуьррин вилик пад къун хътин серенжемралди таъминдай 100 чка авай комплекс эцигун хиве къунай.

Проект Дагъустанда виридалайни хъсанди яз гъисабнавай. Адан къетӀенвал инсанрин сагъламвал гуьнгуьна хтунин карда къиметлу дарманар, миргерин пантарикай хкуднавай такъатар ишлемишун тир. Ихътин маса проектрин арада и проектдин къетӀенвал ва артуханвал и комплекс тӀебиатдин къулай ва хийирлу шартӀара хъун тир. КъетӀен тӀебиатдин къулайвилер, секинвал ва архайинвал, михъивал, йисан гъи чӀавуз хъайитӀани улакъдикай регъятвал хъун - ибурни и проектдин артух ерияр тир. И проект кардик кутуни

хийирлувал - кӀвалахдин цӀийи чкаяр тешкилун, инсанрин яшайишдин шартӀар хъсан патахъ элкъуьн, хуьрерай экъеचना фидай ниятар инсанрихъ тӀимил хъун тир.

Инвестицийрин проект кардик кутур девирда гзаф дараматар гуьнгуьна хутунва, цӀийибур эцигнава. Миргерин ферма цӀийи хъувунва. Комплексдин чилел алай рекъер, санаторийдин «Алмак» комплексдиз къвезвай шегъреяр туькӀуьр хъувунва.

И проектал чан гъуни неинки экономикадин жигъетдай хийир гуда, гъакӀни чи республика туризм вилик тухун патал къулайди, адлу, надирлу чкайрин тешпигъ авачир хътин ери тирдакай лугъуда.

БАХУ МУЪГЪДИНОВА

ТУРАГЪДИН АВАЗАР

Чун Табасаранда командировкада авайла, ана хуьдиз марф къвазвай, гьакI ятIани, чи рехъ регъятди ва рикIиз хушди хъанай. Ина чун Табасаран райондин Турагъ хуьруьн медениятдин КIвалин директор, РД-дин лайихлу къуллугъчи, гуьзел ва дамах гвачир халис дагъви дишегълидихъ, зегъметдин ветерандихъ, иер сес авай Сураят Исмаиловна Гъажикеримовадихъ галаз таниш хъана.

Ви кеспидихъ, пешедихъ инсанрин игътияж хьун патал, неинки образованиди, тежрибади ва датIана къачузвай чирвилери куьмек гуда. Къилинди - садра хкъягъай пешедал ви рикI хьун я, - Сураят Гъажикеримовади чи суьгъбет ихътин гафарилай башламишна. - Хуьруьн шартIара культурадин хиле кIвалах авун регъят кар туш. РикI аладардай чкаяр хуьре саки авач, гъавилай вилик вахтарилай инихъ ял ядай чка анжах хуьруьн клуб хъайиди я. Ана кIвалах гьикI тухузватIа, гъадалай хуьруьн меденият аслу жезва, - ихтилатзава Сураят Исмаиловнади.

Ам неинки тек са Турагъ хуьруьн агъалийриз чида, гьакIни вири Табасаран районда, мектебда кIелзавай аялдилай гатIунна, пенсионердал къван виридаз машгур я ва адаз гьурметзава. Гьар садан рикIиз адавай медени алемдихъ галаз алакъада твадай рехъ жагъуриз жеда.

1979-йисуз мектеб акъалтIарай Сураят хуьруьн культурадин КIвалин библиотекадин зеведишвиле кIвалахиз гатIунна. Руша мектеб лап хъсан къиметар аваз акъалтIарнавайвилай, вични жавабдар жегил тирвилай, адал гъа и къуллугъ ихтибарнай. Гьелбетда, адан мурад чIехи сегънедал экъечIун тир, амма пешекар артист адакай хъанач - совхозда зегъмет чIугвазвай адетдин инсанар тир диде-бубади рушаз а ихтияр ганач. Бубади гамарин фабрикада къаравулвал ийизвай, дидеди гамар, халичаяр хразвай. Сураятахъ 2 стхани 6 вах авай, дидедини бубади гьисабзавайвал, рушарикай, гьелбетда, гамарин устадар хун лазим тир. Лап гъвечи чIавалай, табасаранрин вири рушари хъиз, Сураятани гьам фабрикада, гьам кIвале дидедихъ галаз ацукъна халичаяр храдай. За инал, гьар гьилера табасаран дишегълийриз гудай хътин суал Сураятзни гана: вуна къилди шумуд халича храна? Ада гьич галкIунни тавуна, «вишелай виниз», лагъана жаваб гана.

Амма маниди руьгъ вичелди чIугвазвай. 1981-йисуз Сураят «Рубасдин авазар» фестивалда иштиракнай, ана Расул Гьамзатовни авай. Сураят виридуьньядиз машгур шаирди вичин гьилелай фуни иситIа гьикI къачунайIа, рикIел хкизва. И фестивалда гъалибвал къазанмишайдалай къулухъ Сураят Гъажикеримовади культурадиз талукъ вири серенжемра иштирак ийиз хъана ва къуд йисалай адаз хуьруьн культурадин КIвалин художественный самодеятелностдин къиле акъвазун теклифнай.

Сифте йикъарилай ада вич бажарагъ авай, яратмишдай, рикIе гьар жуьре мурадари идеяяр авай регъбер яз къалурнай. Къенин юкъузни, 45 йис алатайлани, ам хуьруьн культработникдин чешне яз, ватангълийриз меденивилелди ял ягъун тешкилиз алакъдай клубдин регъбер яз ама. Ада вишералди концертар, къуьлерин ва къугъунрин программаяр, халкъдин адетриз, алатай чIаван къугъунриз ва суварриз талукъ вечерар, аялар патал цIийи йисан утренникар, Гъалибвилини йикъаз ва тарихдин вакъийариз талукъ митингар тешкилна. 2012-йисалай Сураят Исмаиловнади Турагъдин СДК-дин директордин везифаяр тамамарзава.

Ада къил кутуналди, Турагъ хуьруьн тарихдиз талукъ материалар кIватIдай кружок кардик акатна. Гьеле аял чIавара, дидедихъ галаз фабрикада гамар храдайла, ада гамарин устадри лугъудай куьгъне девирдин манийриз яб гудай ва абур рикIел хуьдай. А манийрин чIалар, 200 бендинилай виниз, гуьгъуьнлай Сураят Гъажикеримовади «Литературадин Табасаран» альманахда чап авунай. Абурук суваррик, мехъеррик, мелера рушари лугъудай манияр, бегъер кIватI хъувурла лугъудай бендер, жегил жаванар армидин жергейриз тухудайла, абур къуллугъ авуна хтайла, гъалибвал гъаз хтайла лугъудай манияр квай. 5 яцIу дафтарда кIватIнавай манийрик Сураят вичи теснифнавайбурни квай, бязи манийрин гъвадин авторни ам вич я. Фадлай адан рикIе къилдин кIватIал

чап авун авай, амма уьмуьрдин гьар жуьре агьвалатар сеbeb яз и кар кьилиз акьудиз хьанач: адан жегьилзамай стха кьена, адан гуьгьуьналлаз дидени рагьметдиз фена. Бубадин, ингье 96 йис я, ам сагь ва клубан я, гила ада вичин рушани, кьве хцини сегьнедилаи манияр лугьунал дамахзава. Заз чир хьайивал, Сураятан хизанда вири – хайи, тахай стхаяр, халудин рухваяр, халуяр - хьсан кьавалар ва манидарар я.

Мадни Сураята лагьана хьи, ам кьуд хцин бахтлу диде ва 9 хтулдин баде я. Чехи кьве хва Свердловский областда карчивилел машгьул я, пуд лагьай хва Турагь хуьруьн администрацидин Кьил я, кьуд лагьай хва отставкада авай военный я.

Сураят Исмаиловнадиз гьар са карда куьмекар гузвайди адан гьуьл Гьажикерим я, ам эцигунардайди я. Абур кьведни са куьчеда чьехи хьана, пуд йисуз сад-садан лишандик хьана, ингье, 43 йис я абур эвленмиш хьана. Сураята вичин кьаридиз гьеле адал чан аламаз са шумуд шиир ва мани бахшнаи. Вичин сусарални адан рикI ала, ада абур вичи хайи рушарай кьазва.

КIвалахдин месэлайрал хтайла, Сураята лагьана хьи, и мукьвара СДК цийикIа туькIуьр хьувуна, амма гьеле тадаракар, аялрин кружокар патал музыкадин алатар

бес жезвач. И кардиз килиг тавуна, Турагьдин культурадин КIвал са шумуд гьилера республикадин ва райондин яратмишдайбурун конкурсеринни фестивалрин призер, музейрин иштиракчи хьайиди я. Ина аялрин яратмишунардай кIвалIал кардик кваз 40 йисалай гзаф я. Амма халичяяр, виликан девиррин кьаб-кьажох ва парталар кIвалIнавай музейдал Сураята иллаки дамахзава. Абурукай гзафбур Сураята вичин гьилералди туькIуьрнавайбур, халкьдин адетар, мелер, суварар кьалурдай, месела, табасаранри Эбелцан лугьузвай Яран сувар, музыкадин сегьнейрин композицийра чпикай менфят кьачуз жедайбур я.

Хуьруьн клубда Сураят Исмаиловнадиз куьмекар гузвайди, адан эрчIи гьил, са фикирдал алай кIвалахдин юлдаш СДК-дин методист Мислимат Гьажикьаибова я. Ада неинки храз, цваз чирдай жуьреба-жуьре кружокар кьиле тухузва, гьакIни Сураятахь галаз санал вири уьмуьрда маниярни тамамарзава. Абур кьведни санал чьехи хьайибур я эхир, кьведни дустар я, абурулай вилик абурун чьехи-бубаяр, диде-бубаяр дуствилелди яшамаш хьайибур я.

Гатун эвелра абуру кьведани Магьачкьалада, Милли ктабханада СВО-диз бахшнавай мярекатда иштиракнай. Дишегьлийри аскервиле авай рухвайрикай акI мани лагьанай

хьи, тамашачийрикай бязибурун вилериз нагьв хьиткьиннай. Мягьтел жедай кар авач: Мислиматан вичин рухвайрикай сад исятда фронтдин вилик кьилера СВО-да ава эхир...

Сураят Гьажикермовади культурадин КIвалин патахьай кьайгьударвал ийизвай Табасаран райондин администрацидин культурадин управленидин начальник Абдулов Абдулвагьабакай иллаки чими гафар лугьузва, адани Турагьдин СДК-да кIвалахзавай кьуллугьчийрин тарифар ийизва.

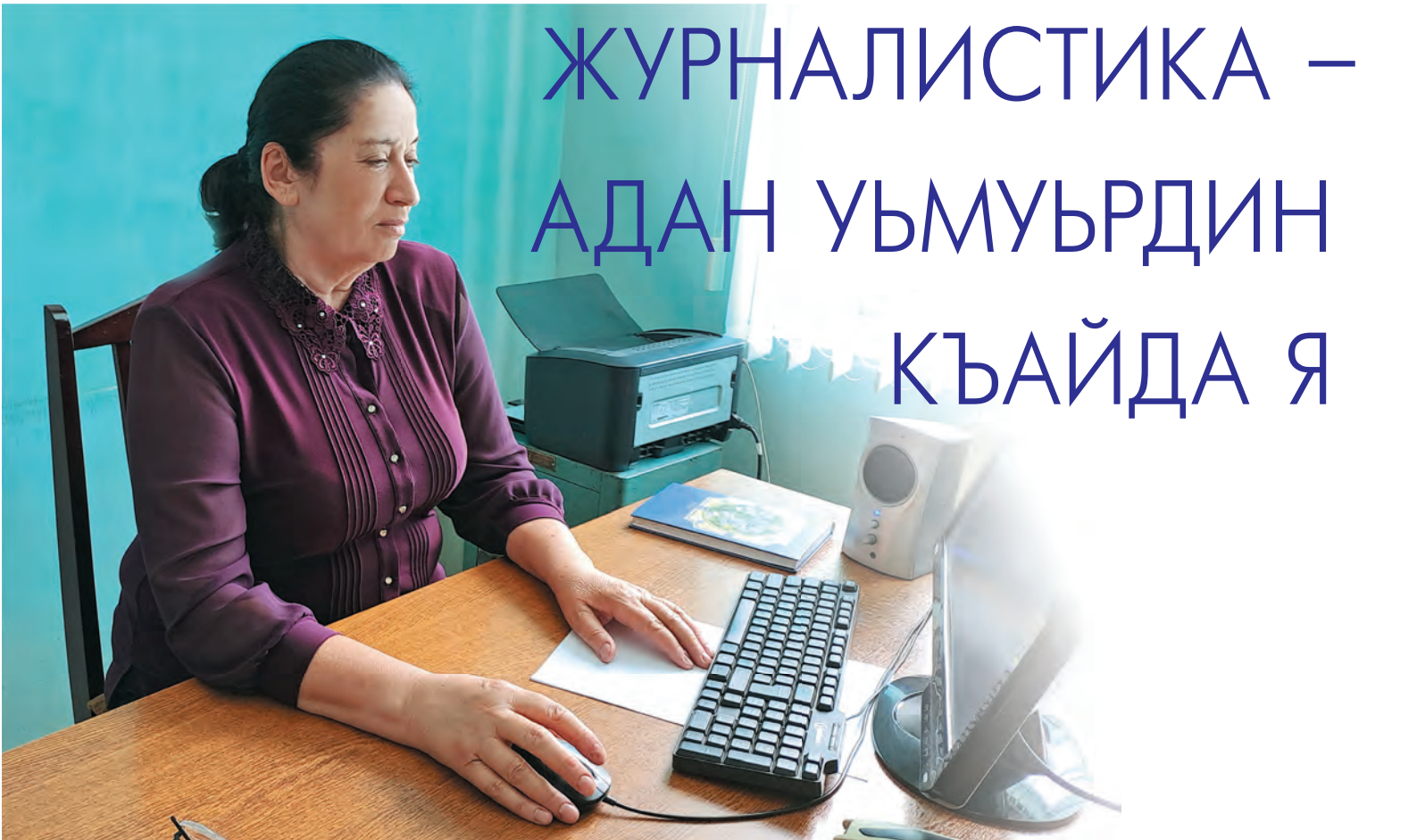
– Коллективди кьазанмишнавай агалкьунрик чи худрук ва директор Сураят Гьажикеримовадин зегьметрин чьехи пай ква. Гьар са руководителдин, иллаки культурадин майданра кIвалахзавай руководителдин, кIвалахда коллективдик руьгь кутунал, пака йикьан кIвалахдин планар туькIуьрунал пара кар ала. Сураят вичин чкадал алай пешекар я. Сагьрай ам, чна адан кIвалахдиз еке кьимет гузвайди я. Чаз ам неинки кIвалахдин юлдаш хьиз, гьакI хьсан инсан хьизни багьа я, - лугьузва А. Абдулова.

Кьуй и гуьзел дишегьлидихь мягькем сагьламвал ва кIвалахда цIийи, мадни еке агалкьунар хьурай!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ЖУРНАЛИСТИКА – АДАН УЪМУЪРДИН КЪАЙДА Я

РФ-дин журналистрин член, культурадин лайихлу кюллугъчи, «Къайтагъдин зегъметчи» газетдин редактордин заместитель тир Сайгибат Мирзаевна Абдулкеримовадихъ галаз чи сугъбет адан газетдикай, поэзиядикай, къисметдикай хъана. Себебни авачиз тушир: алай йисуз Сайгибат Абдулкеримовади вичин 65 йисан юбилей ва газетда кваллах ийиз 45 йис тамам хъун къейд ийизва.

За аял чавалай ширар кхъизвай, журналист жеда лагъана хиялдизни атайди тушир, - лугъзва Сайгибата. - Адетдин руш тир, Мажалисда хана члехи хъана, мектеб акъалтIарна, ДГУ-диз кIелиз фена, кIелни ийиз, «Къайтагъдин зегъметчи» газетдин редакциядани кIвалахиз хъана, сифте корреспондент яз, гуьгъуьнлай кар алай пешекар яз, 1966- йисалай къе къведалди редактордин заместителдин везифаяр киле тухузва. Заочнидаказ хуьруьн майишатдин институтни кубтягъна.

Сайгибат Абдулкеримовадихъ пара къадар РД-дин министерстводин ва Къайтагъ райондин администрациядин гуьрметдин грамотаяр, РД-дин ва РФ-дин ЦИК-дин журналистрин Союздин дипломар, В. Д. Поленован тIварунихъ галай ГРДНТ-дин, РД-дин минкультурадин ва РДНТ-дин дипломар, гъакIни Россиядин Федерациядин ЦИК-дин Гуьрметдин грамота ва значок ава.

– Зун журналистрин тамам, тежрибалу коллективдиз акъатнай, редакцияда гурдиз кIвалах киле физвай! Заз пешедин сирер чир

хъана, тежриба кIватIна. Гъа сифте йикъалай зун кIвалахдин яцIа хъана, республикадин «къуватлу» газетар кIелиз, жуван чирвилер хкажиз хъана. Абуру гьихътин месэлаяр къарагъарзаватIа, макъалаяр гьикI кхъизватIа, гьикI газетдин чинар туькIуьрзаватIа, чириз хъана.

Сайгибат Абдулкеримова – Къайтагъ райондин журналистрин Союздин сифтегъан тешкилатдин председатель, Мажалисдин избиркомдин ЦУ-дин секретарь, Дагъустандин Верховный суддин заседатель я.

Сайгибатан макъалаяр мукъвал-мукъвал чи журналдизни акъатзава. Адахъ галаз санал кIвалахзавай юлдашри лугъузвайвал, Сайгибатаз лугъузвай гафунихъ яб акализ, инсанрин гуьгъуьл къачуз чида, ада векъи гафуналди садан рикIелни хер ийидач. Ам виридаз чида, кIан я. Ада Ватандиз вичин кIанивални вафалувал, михъи рикIин сирер кIелдайбурал ихтибарзава. Адан макъалайри руьгъ чими ийида, инанмишвал гуда, уьмуьрдин макъсад ва ивирач вуч ятIа, фагъум-фикир ийиз тада.

«Ам регъимлуди, экуьди, рикI михъиди, виридаз гъамиша лазимди я... ХъитрепIа чуьнуьх хъанвай гевгъер хъиз, ам жагъурна ва адаз къимет гана кIанда», - икI кхъенай адакай писатель ва журналист Патимат Тазаевади.

Сайгибата вичин шииррал пара дамахзава, ада абур лап гъвечIи чIавалай дарги ва урус чIаларалди кхъизва. Ам «Руьгъдин гъарай», «Къайтагъдин рикI», «Лацу верхи тар», «За рикI квез гузва», «Квахъ тийидай хъенар», «Агъ, гъетер, гъетер» ва «Рагъ къулухъди элкъвена» ктабрин автор я. Абдулкеримовадин шиирар регъятдиз кIелиз жедайбур ва рикIел аламукъдайбур я, гзаф шиирриз музыкадин авазарни туькIуьрнава. Абур зерифилив, ватан, жуван халкъ кIан хъунин гъиссерив ацIанва. Гъа идакай ада вичин «Зун тух жезвач кIан хъунивай» шиирда икI кхъизва:

*«Зун тух жезвач вун кIан хъунивай,
Гъейран ийидай зи Къайтагъ!»*

Жув хайи ватандал рикI хъун ва маса инсанвилини къени ерияч Сайгибатак вичин диде-бубади кутурбур я. Ада вичин хизандиз пара гуьрмет ийида, Ватандин ЧIехи дяведин иштиракчи, Къайтагъ райондин МВД-дин къурулушда 30 йисуз зегъмет чIугур вичин бубадиз «Гъалибвал къачур бубадиз» лагъана шиир бахшна.

– Зун патал журналистика гъакI са пеше, кеспи туш, - лугъузва

Сайгибата, - неинки адахъ авай зи гъевес, къисмет я. Ам зи уьмуьрдин къайда я. Уьмуьр вич я! Райондин газет - конвейер хътин затI я - гъа фад, гъа фад! Вуна кхъизва, кхъизва – домнадин пичиниз хъиз вегъезва, мадни, мадни макъалаяр кхъена кIанзава. Кубтягъ тежедай гъерекат я! Агакъна кIанда. Дуьшуьшдай иниз кIвалах ийиз акъатайбур геждалди амуькъзавайди туш. Эгер рикI алачиз хъайитIа, пуд вацралай артух ина дурум гуз жедач, амма эгер ви рикI журналистикадал алатIа - райондин газетдихъай чара хъун мумкин туш.

Редакциядин кIвалахди адан вири уьмуьр вичиз муьтIуьгъарна, ам Сайгибатан къисметдиз элкъвена. Йисар алатна, амма Сайгибатан фикирар, алакьунар гъа виликдай хъиз хъиз ама, ам цIийи чирвилерихъ цIигел яз ама. Эхиримжи йисара тIалри-квалри чпикай хабар гузватIани, вичин яш ада кIусни гъиссезвач.

– Эгер зи кIвалахда агалкъунар авачиртIа, эгер зун са кIвалахдилаи маса кIвалахдал элячIиз хъанайтIа, жуван кеспидал рикI алачиртIа, зун бахтсуз инсан жедай, - лугъузва чина перишанвал аваз Сайгибата. – Печатдин такъатар, гъа гъисабдай электрон СМИ-ярни, малуматар бул тиртIани, эхиримжи йисара са шумуд гъилера пара четин гъаларай экъечIна. Чи газет патал виридалайни четин девир 90-йисар тир. Демократияни, «гласностни» авай, амма абурукай гъикI менфят къачудатIа, садазни чидачир. Виликдай газет партиядин райкомдин орган тир, амма гила... Я идеология, я партияди тайинарнай рехъ, я информацидин сиясат - са затIни амуькънач. Амма газетди вичин рехъ квадарнач: ада зегъметчи инсанрикай, вакъайрикай, районда кыле физвай крафикай кхъиз хъана. Редакциядин сиясат къенин юкъузни гъам яз ама: адетдин инсанрикай, жуван ватангълийрикай, абурун агалкъуникай кхъизва.

Адет яз, газетдин информацидин политика тайинарзавайди ва кыле тухузвайди редколлегия я, ада и кардин винел гуьзчивал ийизва. За, редактордин заместитель яз, макъалаяр кIелзава, герек чкаяр туьхкIуьрзава, гъамиша наразивал къалурзавай авторрихъ галаз кIвалах тухузва, жув гъахъ тирди субут ийизва, - сивик хъвер кваз лугъузва Сайгибата. - КIвалах ийиз четин хъанва. Инсанриз марагъ авай макъалаяр тIимил хъанва, фикир желб ийидай игитар, къисметар жагъурун регъят туш. Амма чалай и кар алакьзава! Къе гъафтеда садра акъатзавай газетдин чинрай СВО-дикай пара макъалаяр кIелиз жезва, чна фронтдин вилик кыле авай чи аскеррикай кхъизва, спецоперацидин игитрихъ галаз, абурун диде-бубайрихъ, папарихъ галаз авур суьгъбетар чап ийизва.

Суьгъбетдин эхирдай Сайгибат Абдулкеримовади СМИ-йрин редакцияра кIвалахзавай вирибуруз хийир авай меслятар гана.

– Къуй чи газетар кхъидайбур, кIелдайбур гзаф хъурай. Зи кIвалахдин, кеспидин юлдашри кар алай, важиблу темаяр жагъуррай, къуй абур уьмуьрдин вилик кылера хъурай, агъвалатрикай гъиле-гъил аваз макъалаяр кхъирай. Коллективра дуствал мягкем хъурай, хуси кIани-дакIанвилер раиж тавуна, къуй вири са фикирдал алаз хъурай, - сивик хъвер кваз лугъузва Сайгибата.

Редакциядин архивда гзаф йисара акъатай райондин газетдин подшивкаяр ава - им неинки редакциядин коллективдин зегъметдин, гъакIни Сайгибатан вичин зегъметдин, шикилрин къулай тарихда амуькдай хътинди хкъагъунин бажсарагъдин нетижани я.

Райондин газетдин тарихда лагъайтIа, Сайгибатан тIвар чIехи гъарфаралди гъеле кхъенва.

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

РУЬГЪДИН ВИЛЕР АМАЗМА ЗАХЪ

МАНИ ЛАГЪ, ЭЙ АШУКЪ

Мани лагъ, эй ашукъ, хкажна хъиз ван,
Ви руьгъдин гегъеншвал къуват я адаз.
РикIивай буйругъ це, гъваш манидал чан,
Лув гана чукIурай дуньяд къуд патаз.

Мани лагъ, эй ашукъ, гатфар хъиз таза,
Ви чIалар гуьзелдиз бегенмиш хъурай,
Чуьнгуьрдин авазрик кутамир суза,
КIанибур шаддаказ эвленмиш хъурай.

Мани лагъ, эй ашукъ, хайи дагълариз,
Дава хъиз бейгъалдиз хъурай ам несиб.
Мани лагъ эллерин гуьгъуьлар патал,
Желб ая къваларив инсанар кесиб.

Мани лагъ, эй ашукъ, хайи дагълариз,
Къуй ви сес абуру авурай тикрар.
ЧукIурай ви аваз гуьллуь багълариз,
Агакъна шад хъурай перишан ви яр.

Саидан манияр я рикIин буйругъ,
Абур я чи халкъдин ялавлу гьиссер.
Ийизва за жуван манийриз къуллугъ,
Эллерив агакърай чуьнгуьрдин сесер.

ИМ ВУЧ АСИР...

И дунье са къариблукъ я,
Авач адахъ ракъинин мум.
Аквазвайвал къелемлукъ я,
Чан рекъидай циферин гум.

Гъарам недай мердимазар
Мецел гъизва тIегъуьн, азар.
Гъикъван эхда, жакъвас пIузар,
Гъарнай акваз лелеврин тум.

Им вуч асир, им вуч девран?!
Малкамутри незва жейран.
Къежейбурун мефт къупаран
Гъихътин гурай акбулдиз рум?

Садбур жеда къилел хаз цал,
Садбур жеда гъисабиз мал.

Лезги халкъдин зурба шаир, къегъал хва Къуьчхуьр Саидан экуь руьгъдал чна датIана дамахзава. Ашукъди вичиз акур хайи халкъдин агъурвилер, лукIвал, хаинвал ва девлетруьриз аксивал вичин эсерра къалурнава. Ашукъ-шаир гъатта Сурхай ханди адан вилер акъудайлани руьгъдиз ажуз хъанач, ада мадни дерин фикирар квай ва хци чIалар туькIуьриз хъана. Алатай йисуз Махачкъалада Къуьчхуьр Саидан «Руьгъдин вилер амазма захъ» тIвар алай шиирин кIватIал чапдай акъатна. Ктабда неинки гзафбуруз таниш шиирар, гъакIни Къуьчхуьр Саидан икъван чIавалди санани чапдай акъат тавунвай эсерарни (агъадихъ ганвай «Руьгъдин вилер амазма захъ», «Им вуч асир...», «Саидан мурад») гъатнава. Ктаб туькIуьрайди Мурад Саид (Саидов Мурад) я. Агъадихъ чна куь фикирдиз ашукъ-шаир-женгчи Къуьчхуьр Саидан са бязи шиирар гъизва.

Садбур жеда лянет гъиз вал,
Сад - падишагъ, садни - мазлум.

Я эллер! Куьн аси жемир,
Зулжалалдиз акси жемир,
Кицтин вилик пси жемир,
Чал хьуредат гьар са залум.

Чехибуруз ая гьурмет,
Гишинбуруз регъвер нямет,
Пехилбуруз векъи туьгъмет,
Лекъен хурал ая фагъум.

КъатI жезава Саидан гьал,
Зи яйлахда амач самгьал.
Фагъум ая дуйнед маргьал:
Гьарусатдин къвезва гугрум.

РУЬГЪДИН ВИЛЕР АМАЗМА ЗАХЪ

Ханди уьмуьр кармашна зи,
Ясдин селлер амазма захъ.
Вун шад жемир, яхул къази -
Руьгъдин вилер амазма захъ!

Ви гьар са кам заз аквазва,
Ви вакIан мам заз аквазва,
Ви чулав цам заз аквазва.
Руьгъдин вилер амазма захъ!

Чанар недаи жегънемдин бацI,
Худда твазвай ивийрин вацI.
Ви эрчи гьил – иблисдин пац.
Руьгъдин вилер амазма захъ!

Чи Куьреда тунач на кIвал,
Гьар са хуьруьз гъанва завал.
Залзалаяр агакъда вал -
Руьгъдин вилер амазма захъ!

Чулав кIамун нетIре къур гав,
Акурай ви гиликъай чIав.
Зегъер хьуй ваз чи лезги сав,
Руьгъдин вилер амазма захъ!

Саидаз ви къастар чида,
Сад Аллагъдиз шукур гьида.
Ви мейит гваз суруз фида –
Руьгъдин вилер амазма захъ!

АЗИЗ ДУСТ

Зун фикириз месин кьиле ацукьна,
Зи дердинкай хабар ятIа, фарман дуст?
Ялвардин сес зи туьтуьна амукьна,
Нив рахада, дертлу я зун, я чан дуст!

Икъван инсан бахтсузвилик хьайила,
Цай куькIвена, жегъил уьмуьр кайила,
Мублагъ дуйнъя сузадик ваз къайила,
РикIел къведа чими гатар шазан, дуст.

Эхир гьалтна чарабурун гьилерал,
Шигъал ала залумри кай вилерал,
Физни жезмач завай гила кимерал,
Зун аквазва, заз аквазвач инсан, дуст.

Чидач заз, мус къахрагъдатIа меселай,
Саидан тIвар фидани икI рикIелай?
КIвализ къведай кас амачни къежелай,
Садаз къведа, садаз къведач зи ван, дуст.

САИДАН МУРАД

Йифен бере. Вацран чинал хер ала.
Ахвар атIуз ацукьнава зун гуьрцел.
Зи ашкъидал хажалатдин фер ала.
Яр галачиз гаф къванзава зи мецел.

Дагъдин хурал гарарив циф рахазва,
Зи чуьнгуьрдал Дилберан киф рахазва,
КIвалин къавук мука къве лиф рахазва,
Зав рахадай касни авач и варцел.

Яр галачиз зи манияр лал хьана.
Чи арада акъах тежер цал хьана.
Бес за вучрай, ганвай уьмуьр тIал хьана,
Квак алачир ични жагъизвач тарцел.

Тебиатдин аярвилиз¹ гаф авач,
Таза векъер, тарарихъ са паф авач.
Зи ялвардиз цава-чилел гьаф авач,
Туькьуьл накъвар авахъзава зи ценцел.

И тIал эхиз къуват амач, я Аллагъ.
КIвализ къведай касни авач, я Аллагъ.
Зал гунагърин леке алач, я Аллагъ.
Бес биришар вучиз ала де къванцел?

Я чан Дилбер! - сурун чехир цумир² заз,
Гьамлу тарцин майваяр нез гумир заз,
Вунни авай ширин дуйнъя кумир заз,
Ашкъидин цуьк гьилеваз ша зи ванцел.

Вун галачир уьмуьр, валлагъ, наил туш.
Дад авачир девран гьализ къаил туш.
Ашукъ я зун, зи ирс гьакъван саил туш,
Саидан диб-мурад: чун хьун са шивцел!

¹ Аярвилиз – иервилиз.

² Цумир – цамир.

Лезги литературадай чирвилер ахтармишун патал тест

1. «Пачагъ хъайи яц» халкъдин мецин гьихътин эсеррик акатзава?

Жавабар:

1. Махарик
2. Къисайрик
3. Къаравилийрик
4. Эпосдик

2. «Вафалу дустар» мах гьихътин махарик акатзава?

Жавабар:

1. Яшайишдин махарик
2. Гъайванрикай махарик
3. Суьгъурдин махарик
4. Къаравилийрик

3. Халкъдин мецин лап куьруь эсердин тIвар лагъ.

Жавабар:

1. Мах
2. Къиса
3. Мисал
4. Къаравили

4. Къуьчхуьр Саид гъи йисара яшамииш хъана?

Жавабар:

1. 1762 – 1840
2. 1767 – 1812
3. 1770 – 1820
4. 1838 – 1884

5. «Гъалиб хъайи кфил» литературадин махуна никай гзаф суьгъбетзава?

Жавабар:

1. Юсифакай
2. Акпаракай
3. Суьруьдикай
4. Къачагърикай

6. Агъадихъ галай бенд гъи шаирдин шиирдай къачунва?

Авач къван куь чанда инсаф,
Са зерре мервет, судуяр.
Гъич къабулич кесибдин гаф,
ТагайтIа ришвет, судуяр.

Жавабар:

1. Етим Эминан
2. СтIал Сулейманан
3. Нуредин Шерифован
4. Ахцегъ Гъажидин

7. Ахцегъ Гъажидин «Рабочийдин чар» шиирдин къилин тема вуч я?

Жавабар:

1. Шегъердин яшайиш
2. Фялейрин уьмуьр
3. Хуьруьн яшайиш
4. Лежбердин уьмуьр

Журнал в журнале

Фото А. Джамалутдиновой

ПРОСТЫЕ КЕКСЫ С КОРИЦЕЙ

НА 6 ПОРЦИЙ:

- 200 г замороженных ягод
- 160 г муки
- 1 ч. л. разрыхлителя
- 1 ч. л. молотой корицы
- 2 яйца
- 100 г сахара
- 100 мл натурального йогурта
- 2 ст. л. растительного масла
- щепотка соли

ПРИГОТОВЛЕНИЕ:

1. Подготовить ягоды для кексов. Для этого выложить их в дуршлаг или на сито и дать полностью оттаять при комнатной температуре. Лишнюю жидкость слегка отжать. Выложить на бумажное полотенце и дать обсохнуть. Летом для приготовления можно использовать свежие ягоды. Их необходимо просто вымыть и обсушить.

2. Для теста муку просеять с разрыхлителем и молотой корицей в миску. Яйца с сахаром взбить миксером. Добавить натуральный йогурт и перемешать.

3. В яичную массу порциями, постоянно помешивая лопаточкой, всыпать мучную смесь. Влить растительное масло и перемешать. В последнюю очередь добавить подготовленные ягоды. Снова тщательно перемешать лопаточкой.

4. Маленькие формочки или углубления большой формы для кексов смазать любым жиром или поместить в них специальные гофрированные бумажные вкладыши. Распределить по ним приготовленное тесто.

5. Духовку нагреть до 180°C. Формочки с тестом поставить на противень. Выпекать 15–20 мин. Дать немного остыть и выложить на тарелку. Перед подачей можно посыпать сахарной пудрой.

КЛУБ УСПЕХА
ПРИОБ

КВАСИТЬ БУДЕМ?

5 ЛУЧШИХ РЕЦЕПТОВ КВАШЕНОЙ КАПУСТЫ

Квашеная капуста – чемпион по содержанию некоторых полезных веществ, например, аскорбинки в ней даже больше, чем в лимонах и апельсинах. Логично, что налегать на квашеную капусту лучше зимой, когда нам не хватает витаминов.

Общие правила

Для квашения лучше выбирать капусту средних или поздних сортов весом не менее 1 кг. Кочан не должен быть подмороженным, иначе «квашня» не будет хрустеть (это, согласитесь, будет уже не то). Светлые листья и кочерыжка говорят о том, что в овоще достаточно сахара.

Капусту квасят в нашинкованном виде, четвертинками, половинками и целыми кочанами. Не режьте ее мелко, идеальная толщина не менее 5 мм.

Берите крупную, нейодированную соль – на 1 кг капусты нужна 1 столовая ложка.

Хранить квашеную капусту лучше при температуре +1–4°C в стеклянной банке, сверху можно залить ее растительным маслом или засыпать сахарным песком, так она долго не испортится.

Для ускорения брожения можно добавить сахарный песок – примерно 0,5 чайной ложки на 1 кг сырья.

Классический рецепт

Морковь придает сладость и приятный, аппетитный цвет. Важно соблюдать меру: масса моркови не должна превышать 10% от массы капусты, иначе та получится слишком мягкой.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 2 кг капусты
- 1 морковь
- 2 ст. л. соли крупного помола

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Нашинковать капусту. Морковь натереть на терке для корейской моркови. Порционно добавить в банку капусту и морковь, посыпать солью, помять пальцами. Утрамбовать, поставить банку на глубокое блюдо, оставить на 12 часов. Проколоть закуску острым предметом, оставить еще на 12 часов. Закрывать капроновой крышкой, убрать в холод на хранение. Подавать квашеную капусту следует с ароматным растительным маслом и луком.

С клюквой

Клюква содержит природный консервант – бензойную кислоту. Благодаря ей капуста продержится гораздо дольше. Да и витаминов в ней явно прибавится.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 2,5 кг капусты
- 1,5 ст. л. соли
- 2 ст. л. сахара
- 120 г клюквы

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Нашинковать капусту, добавить сахар и соль, размять руками, чтобы пустила сок. Добавить клюкву и переложить в стерильную банку. Оставить бродить 2–3 дня, периодически протыкая палочкой. Переложить готовый продукт в емкости, закрыть капроновыми крышками, убрать в холод.

С антоновкой

Яблоки добавляют любители легкой кислинки. Лучше всего с квашеной капустой сочетается, конечно, антоновка. А вот сладкие сорта могут придать ненужную горечь.

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 1 кг капусты
- 1 яблоко
- 0,5 ст. л. соли
- 1 ч. л. сахарного песка

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Нашинковать капусту, нарезать яблоко (конечно, берем антоновку) дольками, добавить соль и сахар. Размять всю нарезку руками. При желании можно добавить немного тмина. Переложить капусту в стерильную посуду, накрыть тарелкой, прижать грузом.

Оставить на 4 дня в тепле, прокалывая капусту и убирая пену. Квашеную капусту переложить в стерильные банки и убрать в погреб или на лоджию.

Со свеклой и хреном

ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 1,5 кг капусты
- 30 г хрена
- 30 г чеснока
- 100 г свеклы.

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Нашинковать капусту и нарезать свеклу брусочками. Натереть корень хрена и чеснок на терке. В 1 литре кипятка растворить сахар и соль. Когда остынет, залить овощи. Накрывать крышкой, прокалывая капусту острым предметом. Оставить в тепле на 3–4 дня. Переложить фиолетовую закуску в стерильные банки, закрыть капроновыми крышками.

С ржаным хлебом

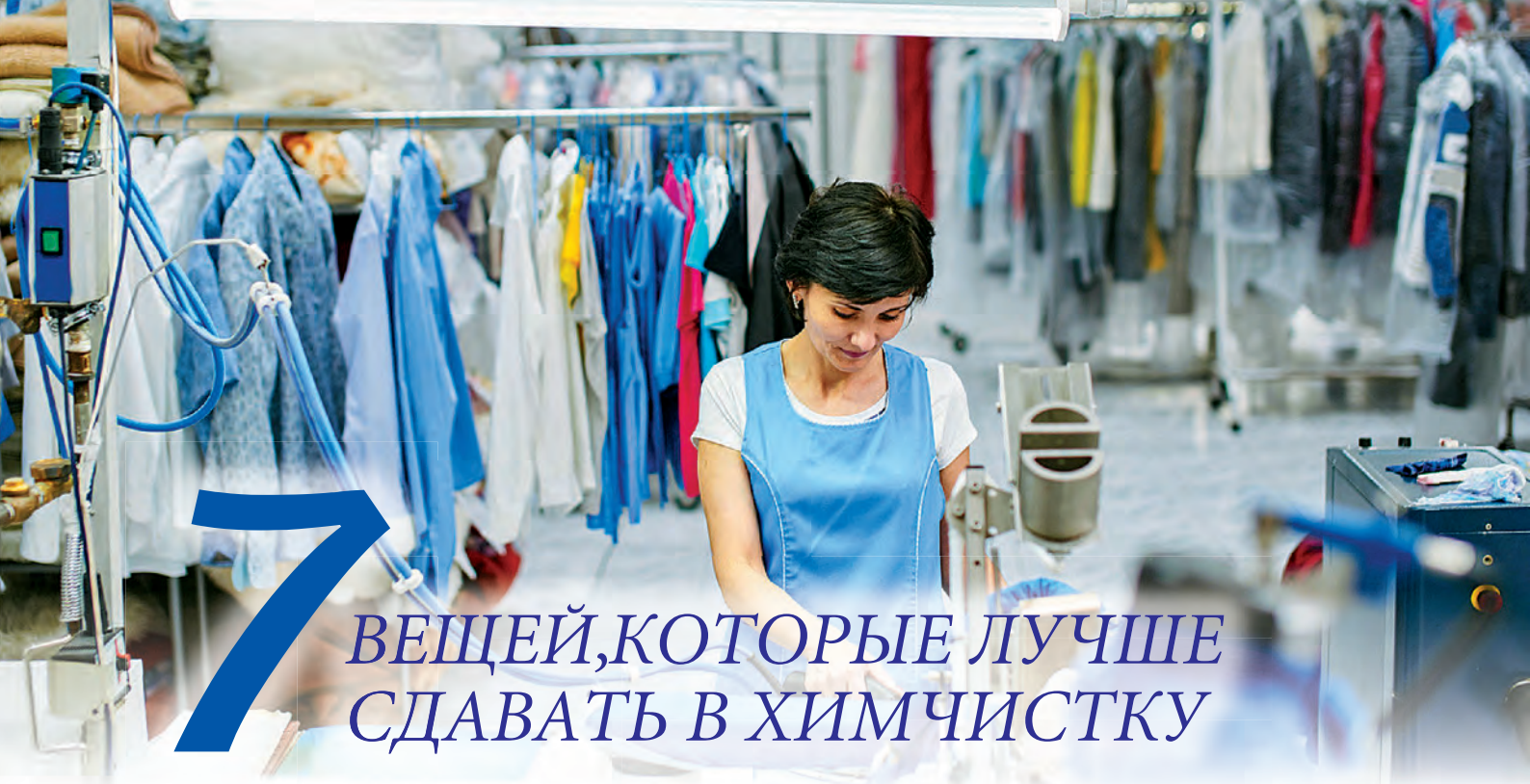
ИНГРЕДИЕНТЫ:

- 3 кг капусты
- 3 ломтика ржаного хлеба
- 300 г моркови
- 2 ст. л. крупной соли

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Снять несколько листьев с кочана, завернуть в них хлеб по принципу голубцов, положить на дно банки. Остальные листья нашинковать, морковь натереть на терке для закуски по-корейски. Присыпать солью и помять руками, чтобы дала немного сока. Заполнить банки под горлышко. Поставить на блюдо, убрать в темное место на сутки. Затем оставить еще на 3–4 дня, протыкая периодически ножом. Готовое блюдо переложить в банки, закрыть, убрать в кладовую.

В СОСТАВЕ КВАШЕНОЙ КАПУСТЫ МНОГО ЙОДА И НИКОТИНОВОЙ КИСЛОТЫ, УКРЕПЛЯЮЩИХ НОГТИ И ВОЛОСЫ. ПОЭТОМУ КОСМЕТОЛОГИ СОВЕДУТ ИСПОЛЬЗОВАТЬ КАПУСТНЫЙ РАССОЛ КАК ТОНИК. НО В ОТЛИЧИЕ ОТ КОСМЕТИЧЕСКОГО, ЕГО НУЖНО СМЫВАТЬ ЧЕРЕЗ 10 МИНУТ, НЕ ПОЗЖЕ.

7

ВЕЩЕЙ, КОТОРЫЕ ЛУЧШЕ СДАВАТЬ В ХИМЧИСТКУ

БЕРЕЖНЫЙ УХОД

1. ВЕЩИ ИЗ НАТУРАЛЬНОГО ШЕЛКА

Несмотря на то, что существуют порошки для бережной стирки, шелковые блузки, вечерние платья, брюки лучше отдавать в химчистку. Но если уверена в своих силах, стирай без отжима и суши в горизонтальном положении.

2. ПУХОВИКИ

Если стирать в машинке или вручную, пух и перо свалются. А если на капюшоне или рукавах есть меховые элементы, то они могут пострадать от воды. После такой домашней чистки одежда потеряет товарный вид и перестанет греть.

3. ОДЕЖДА НА ПОДКЛАДКЕ

Пиджаки, пальто, юбки нельзя стирать, потому что в составе может быть шерсть или кашемир. От воды ткань даст усадку, а подкладка останется прежнего размера. И вернуть первоначальный вид не получится. Химчистка поможет избежать этой проблемы.

4. КОВРЫ

Пылесос лишь создает видимость чистоты: пылинки и мелкие частицы забиваются в ворс и постепенно накапливаются

там. Это создает благоприятную среду для пылевых клещей, бактерий и микробов. Отдавай паласы, дорожки и ковры на профессиональную чистку хотя бы раз в год. Сохранишь внешний вид изделий, а также свое здоровье.

5. ВЕЩИ С ВЫШИВКОЙ, БИСЕРОМ, ПАЙЕТКАМИ

Даже деликатный режим в этом случае может оказаться катастрофой: украшение будет испорчено, а бисер и пайетки забьют сливной фильтр. Если вещи нужно освежить, то стирай вручную. Если очистить основательно – сдай в химчистку.

6. ШТОРЫ

Тюль можно постирать или отбелить в домашних условиях, а вот с тяжелыми портьерами дело обстоит иначе. Не все виды ткани хорошо переносят влагу – они могут полинять, вытянуться или, наоборот, дать усадку. Выход – профессиональная химчистка.

7. МЕХОВЫЕ ВЕЩИ

В домашних условиях чистка может неудачно закончиться, и вещь будет испорчена навсегда. К тому же в весенне-летний период активизируются личинки жука-кожееда, моли. В химчистке одежду не только приведут в порядок, но и обработают от вредителей.

КАК ОСВЕЖИТЬ ОДЕЖДУ МЕЖДУ СТИРКАМИ

УДАЛИ ПЯТНА ВЛАЖНЫМИ

САЛФЕТКАМИ. Делать это лучше сразу, когда появилось пятно. Этот способ подходит для брюк, курток из плотной ткани (например, денима). Жидкости и жир плохо проникают в волокна, ликвидировать аварию можно без малейшего следа. Нет салфеток – используй соль или мякиш хлеба.

ЗАМОРОЗЬ. Этот трюк можно использовать с джинсами. Также некоторые блогеры предлагают хранить в морозилке шерстяные вещи (разумеется, в пакете) – они становятся менее колючими.

ОТПАРЬ. Горячий пар, проникая в волокна ткани, убивает бактерии – источник неприятного запаха. Если нет отпаривателя, можешь повесить кофту в ванной или над чайником, чтобы получить пар естественным путем.

ПОЧИСТИ ЩЕТКОЙ. Налипшая шерсть, пыль, волосы могут испортить впечатление даже от самой дорогой одежды. Для чистки хлопковых вещей используй щетку или липкий валик, для шерсти подойдет тряпочка из микрофибры. Эти манипуляции лучше делать каждый раз, когда выходишь из дома.

ИСПОЛЬЗУЙ СПРЕЙ. В продаже есть специальные аэрозоли (принцип работы – как у сухого шампуня для волос), которые освежают вещи без контакта с водой. Лучше выбирать средство с отметкой «антибактериальные», они хорошо справляются с запахом пота на спортивной одежде.

ПРОВЕТРИ НА СВЕЖЕМ ВОЗДУХЕ. Повесь несвежую одежду на балконе или улице, пусть болтается пару часиков. Ветер уберет неприятные запахи, а ультрафиолетовые лучи окажут обеззараживающий эффект.

Каменный гость

Камни в почках долгое время ничем себя не обнаруживают. Но однажды заявляют о себе нестерпимой болью. Это можно предотвратить!

Почему вообще в почках образуются камни? Врачи считают, что одна из причин – особенности питания. Обилие жирной, копченой и острой пищи негативно сказывается на почках. Особенно если человек к тому же мало пьет. В результате из различных солей (фосфатов, уратов или оксалатов) образуется песок, а затем из него начинают формироваться камни. Они могут отличаться по структуре, строению и химическому составу, а также по размеру. Камни бывают мелкими, как песок, и очень крупными. Существенно различаются они и по цвету: есть среди них белые, серые, желтые, коричневые, красные и даже черные.

Мочевые камни склонны к миграции. Поэтому почечная колика – явление нередкое. Она возникает, если мочевые камни застревают в мочеточниках.

РАСТВОРИТЬ ИЛИ РАЗДРОБИТЬ?

Приступ почечной колики сопровождается сильной болью. В большинстве случаев камни выводятся самостоятельно с током мочи. Операция необходима в тех случаях, когда застрявший камень не выходит на протяжении 3 и более суток. Но можно и не дожидаться почечной колики, а избавиться от камней заранее. Так, например, маленькие камешки (до 3–4 мм) растворяют и выводят из организма с помощью специальных препаратов, которые назначает врач. Важную роль играет и диета. Более крупные образования дробят методом дистанционной литотрипсии (ДЛТ). Этот бесконтактный (и чаще всего безболезненный) способ подходит для людей всех возрастов.

ОБНАРУЖИТЬ ВОВРЕМЯ

Выявить мочекаменную болезнь помогают общий анализ крови и мочи, УЗИ почек. Иногда для уточнения диагноза назначается компьютерная томография. С ее помощью врач оценивает размер, структуру и место расположения камней.

БЕЗ РЕЦИДИВОВ

К сожалению, мочекаменная болезнь часто дает рецидивы! Поэтому однажды удалив камни, впоследствии можно столкнуться с этой проблемой вновь. Так что людям, прошедшим лечение, рекомендуется раз в год делать УЗИ почек. Очень важно не переохлаждаться, держать в тепле поясницу, своевременно лечить воспалительные процессы мочевыводящих органов. А при появлении даже небольших неприятных ощущений в области поясницы обращаться к врачу.

ПЕЙ БОЛЬШЕ ВОДЫ

Чтобы не допустить образования камней, необходимо создать условия для лучшего растворения солей, из которых они формируются. Для этого нужно пить больше жидкости. Страдающим мочекаменной болезнью следует пить не менее 8 стаканов воды в день.

ВОЛШЕБНЫЙ ДАР ПРОВАНСА

Врачи часто рекомендуют включить в рацион оливки и оливковое масло. Хотите узнать почему?

Эксперты-диетологи советуют перед обильным застольем съесть несколько оливок или маслин, поданных к столу. Эти плоды улучшают процесс пищеварения и помогают не набрать лишний вес. Оливки и маслины, а также получаемое из них масло – не только деликатесные продукты питания, но и хорошие лекарственные средства от многих болезней. Например, оливки вместе с косточками обладают обезболивающим действием, и их полезно есть при астме. Регулярное употребление оливок, маслин или оливкового масла снижает риск сердечно-сосудистых заболеваний. Кстати, свежие плоды из-за своего горького вкуса несъедобны (горечь исчезает только после долгого вымачивания в воде).

ЛЕЧАТ И ЛИСТЬЯ, И КОРА

Олива начинает плодоносить через сорок лет после посадки и живет около двух тысяч лет. У нее целебны не только плоды, но и листья, и кора.

- Свежие листья полезно жевать при стоматите: они способствуют заживлению язвочек во рту и устраняют дурной запах.
- Зубную боль снимают полоскания отваром листьев оливы. Desertную ложку листьев залейте 200 мл горячей воды, кипятите 15 минут. Дайте настояться полчаса, процедите, остудите и полощите рот в течение дня.
- Полоскание рта настоем оливок на соляном растворе укрепляет зубы и десны.
- Спиртовая настойка и экстракт листьев оливкового дерева обладают жаропонижающим действием и нормализуют артериальное давление.
- Если беспокоят приступы

мигрени, попробуйте несколько раз в день съесть по 3–4 оливки или маслинки.

- Мякоть свежих незрелых оливок лечат ожоги и многие кожные заболевания.
- Для снятия отеков заваривайте десертную ложку листьев оливы стаканом кипятка и пейте 3 раза в день.

ПОМОЖЕТ СНЯТЬ КОЛИКИ!

Оливковое масло первого, холодного отжима богато витаминами С, D, E, минеральными солями калия, кальция, магния, фосфора и ненасыщенными жирными кислотами, снижающими концентрацию холестерина в крови.

Доказано: употребление оливкового масла предотвращает тромбообразование и способствует выводу камней из желчного пузыря. Это природное средство помогает снять печеночные и почечные колики.

ВСЕ ИДЕТ КАК ПО МАСЛУ

- Оливковое масло можно пить в качестве легкого слабительного (от 30 до 40 г). Однако чрезмерно увлекаться этим не стоит. Полезно заправлять этим маслом пищу в холодное время года. Оно обладает согревающим действием.

НА ВКУС И ЦВЕТ...

- Зеленые оливки – недозревшие плоды. На вкус они острее маслин.
- Коричневые маслины – созревшие плоды с нежно-пикантным вкусом.
- Черные маслины дольше всех зрели на ветках и самые «масляные».

ЯБЛОЧНЫЙ УКСУС ОТ ГОЛОВНОЙ БОЛИ

Синдром хронической усталости поможет снять теплая ванна с добавлением 0,5 л яблочного уксуса. При этом кожа после принятия такой релакс-процедуры (15–20 минут) становится нежной, исчезает ощущение сухости, повышается упругость. Головную боль снимет компресс с яблочным уксусом. Оберни голову и туго завяжи платком или шарфом на 20–30 минут.

При варикозном расширении вен яблочным уксусом растирай утром и вечером пораженные места и одновременно пей по 2–3 раза в день в разбавленном виде (2 чайные ложки на стакан воды).

При ангине и тонзиллите полощи горло яблочным уксусом, разбавленным пополам с теплой кипяченой водой.

Чудо-лекари с подоконника

Вырасти на своем подоконнике травы-приправы. Они внесут в рацион полезную изюминку.

Розмарин
стимулирует работу
желчного пузыря,
чистит печень

Бasilik
повышает аппетит
и избавляет
от кишечных спазмов

Петрушка
нормализует работу
щитовидной железы
и почек

Мята
в малых дозах
успокаивает,
а в больших – тонизирует

ТЫКВА С НЕДУГАМИ НА «ТЫ»

Мякоть сырой тыквы облегчает работу кишечника и помогает при запорах. Содержание большого количества пектина оказывает положительное действие при воспалении толстого кишечника. Кроме того, пектиновые вещества хорошо поглощают яды и другие вредные соединения, попавшие в организм, обладают способностью выводить из кишечника бактерии и токсины, а также предохраняют слизистую желудка от воздействия солей тяжелых металлов. Благодаря мочегонным свойствам тыква усиливает выделение хлористых солей из организма, что важно при заболеваниях почек, печени, сердца и других недугах, сопровождающихся отеками. Семечки – проверенное глистогонное средство.

Нет худа без добра

Афганская сказка

Жил среди арабов мудрый и справедливый человек, советов которого все всегда слушались. Однажды там, где он жил, за одну ночь сдохли все собаки. Наутро люди пришли к мудрецу и рассказали о случившемся.

– Ничего, всё будет хорошо, – ответил тот.

На другую ночь в деревне сдохли все голосистые петухи. Снова утром люди пришли к мудрецу, и снова он ответил:

– И это к лучшему.

– Странно! – возразили люди. – Собаки нас охраняли, петухи своим пением объявляли наступление утра. Что же хорошего, что их теперь нет?

– Кто знает, кто знает, – уклончиво ответил мудрец.

На третью ночь стали люди в деревне зажигать огонь, а он не загорается.

– Что за беда приключилась? Понять не можем, – взмолились они.

В это время неприятельское войско напало на ту страну, разоряло, грабило и сжигало захваченные селения. Когда враги подошли к селу, где недавно передохли все собаки и петухи, военачальник удивился:

– Ни света не видно, ни собаки не лают, ни петухи не кричат. Наверное, и людей здесь нет. Пустое село, пустые дома. Что нам тут делать?

С этим враги и ушли. А село осталось в целости и сохранности.

Оказалось, что мудрец правду говорил: «Нет худа без добра».

РАСУЛ ГЪАМЗАТОВ

ЗИ ДАГЪУСТАН

Зачидайвал, эгер са касдиз вичин кІвалин
 мякъемвал чириз кІан хъайитІа, ада сифте нубатда
 къавук квай гъварар, пипІерик квай стунар,
 гулар ахтармишда. За фагъум-фikir авурла,
 Дагъустандин писателрин союздин къуд стун къуд
 халкъдин векилар, къуд халкъдин шаирар тир лезги
 Хуъруьг Тагъир, къумукъ Къазияв Али, аварви
 Загъид Гъажиев ва яхулви АбуТалиб Гъафуров
 я. Ихътин веревирдерин нетижада за са серенжем
 къабулна. За фикирна хъи, и къуд камалэгъгли
 Дагъустандин гъукуматдин чІехидахъ галаз
 гуъруьшмиш хъанайтІа, пис жедачир. Шаирри
 гъукумдиз чпин игътияжрикай лугъуда, гъукумди
 шаирривай вуч вилив хуъзватІа, гъам лугъуда.

Ингъе чна обкомдин секретарь Абдурагъман
 Данияловахъ галаз суьгъбетар ийизва. Гуъруьш чай
 алай суфрадихъ, регъувилер авачиз, ачух рикІелди
 къиле физва. Зи шаирар цавук хкІунва, къудани
 са сивяй Союздин цІийи председатель Расул
 Гъамзатован тарифар ийизва. Юлдаш Данияловаз
 халкъдин шаиррихъ галаз суьгъбетар ийиз хуш я,
 адани вичин рикІяй Расулан тарифар ийизва, зани,
 ихтилат закай тефизвайди хъиз, кисна яб гузва.
 Ихтилат уьмуьрдикай, шииррикай я.

Эхирни обкомдин секретарди гъар шаирди вичихъ
 вуч хуси дерди, тІалабун аватІа, гъам лугъун
 тІалабна. Эвел Хуъруьг Тагъир рахана.

– Заз гъайиф къевезва, юлдаш Даниялов... Мекъи
 хуьтІер алукайла, къишлахрал лапагар пуч жезва.

Гата амаз инсанар кІватІна, хуьтІуьз бес жедай
 къадар векьер гъазурайтІа, жедачни?

Юлдаш Даниялова шаирдин гафар чарчел кхъена,
 ахпа хабар къуна:

– Мад тІалабунар авачни?

– Мадни, чи Хуъруьгрин колхоздиз са автомашин
 чара авуртІа жедачни?

Ахпа нубат Къазияв Алидал атана, ада сив ахъайна
 чазни, секретардизни вичин тІазвай, харчи хъанвай
 сарар къалурна.

– Жедачни заз хъсан, цІийи сарар хъиягъайтІа,
 жакъваз тежез аман атІузва. Мани лугъудайлани
 иер акъазвач. Шиирар кІелдайла, мецелай рахун
 жезва...

Гъа инал Къазиява чаз вичиз сарар авачиз шиир
 кІелиз гъикІ четин жезватІа, гъамни къалурна.

Ада кІелай шиир Хасавюрт райондин исполкомдин
 председателдиз арза тир, ада къуьзуь шаирдиз
 кІвале кудай куьмуьр ахъаюн тІалабзавай.

– Ана гъикІ хъанай, ганайни квез куьмуьр? - хабар
 къуна Даниялова.

– Шазалай къулухъ зун арзада ама...

Секретарди мад вичин вилик квай чарчел са вуч
 ятІани кхъена, чун вири Загъид Гъажиева вуч
 тІалабатІа лугъуз акъвазна.

– Жегъилри, маняр лагъана кІани чкадал,
 гъарайзава. Абурун гъарайди халкъдин хъсан

манияр чурзава. Цийи манияр лагъайтIа, гъарайна лагъана кIанибур жезва. И кардал эхир эцигна кIанда. Радиодай кIанивилерикай къадарсуз гзаф манияр лугъузва. Бязибуру гъатта куьгъне негъилра авай гъуьруьйрин тарифар ийизва. Абуруз лагъ, юлдаш Даниялов, гъуьруьйрикай ваь, чи хуьруьн майишатдин зарбачийрикай манияр лугъурай.

Вичин рахунар куьтягъна, Гъажиева захъ элкъвена, явашдиз лагъана:

– Идалайни гъейри, заз ван хъайивал, накъ Шагътамановани Сулейманова ресторанда чехир хъвана. Писателриз чехир хъун къадагъа авуна кIанда. И месэладин патахъай зун са гъилера ви къилив къведа.

Нубат АбуТалибал агакъна.

– Играми Абдурагъман, - лагъана АбуТалиба сад лагъай секретардиз. - Зи эхиримжи папа заз хва хана.

– «Эхиримжи» гъикI лагъай чIал я?

– Заз гзаф папар хъайиди я. Бес вуч авурай - зи шиклар газетра жезва, закай радиодай рахазва, виридаз ван жедайвал «Дагъустандин депутат, ордендин сагъиб, халкъдин шаир» лугъузва. Темягъкар дишегълияр чIалахъ жезва, заз гъуьлуьз къезва, абуруз гъикI ава хъи, эгер зун машгъур ятIа, зун къелеяр хътин зурба кIвалера яшамиш жезва, захъ сандухар ацIана хазинаяр, чувалралди пулар ава. Ахпа, АбуТалиб подвалда ацукънавайди акурла, абур экъечIна хъфизва. Гъавилай заз гзаф папар хъайиди я. Гъа икI я, гъуьрметлу Абдурагъман, зи манияр, нуькIвер хъиз, цаварал хкаж жезва, зун гъа подвалда амукъзава. Усал подвалдай за жуван къизилдин манияр цаварал акъудзава. Гила, заз хва ханвай зи папа, эгер заз цийи квартира тагайтIа, вич закай хкечIна хъфида лугъуз, гъелегъар къазва. Аялни хурув къуна, хъфида ам... Яб це, Абдурагъман, ам гъеле хъфенвачIани, заз адан язух къезва, зи хизан чIурмир, заз ацукъдай кIвал це. Зи яшар пудкъанни цIудалайни алатнава, зи араба винелни ваь, агъадалди авахъзава. Идалайни башкъа, эгер вуна заз кIвал гайитIа, за вун къунагъламишда...

Гъафтени алатнач, АбуТалибаз кIвалин ордер гана. Чи АбуТалиб Пушкинан куьчеда авай кIвалерин пуд кIвалин квартирадиз экъечIна.

Са юкъуз заз АбуТалиб куьчедал куьгъне ракъарин харадай са вуч ятIани жагъуриз акуна.

– Саламалейкум, АбуТалиб! Цийи кIвалера гъикI ава вун, бегемиш яни квартира?

– Ингъе, и ракъарин арадай за са зенг жагъурзава, за ам жуван ракъарив куьрсарда, адак ван кутаз, ваз мугъмандиз эверун патал. Пуд гъилера за дакъардив, гъуьлуьхъ элкъвена, зуьрнедай макъамар яна, ваз ван жедатIа, вун къведатIа акваз. Аквадай гъаларай, еке зенг авачиз крар туькIуьдач! Къекъвена кIанда!

Гъа икI зун АбуТалибан квартирадиз акъатна. Цийи кIвалера цларилай гъейри мад затIни авачир. Инал-анал АбуТалиба вичин подвалдай хкай шейэрин хараяр алай: къумуцI, куьгъне зуьрне, чатун цел (адакай квартирада вучдатIа чидач мад!), куьгъне керосинка, лигенар, ведрейар, чекмеяр, кавал. АбуТалибан патав дагъларай эгъли мугъманар къведай. Абурувни куьгъне хуржинар жедай. Дагъвияр неинки гъакI мугъмандиз, чпин дердияр туькIуьризни къведай. Гъа ихътин са мугъмандин ичIи хуржин гъиле къуна, АбуТалиба лугъузвай:

– Иеси текъей хуржин, вун ичIи вучиз я? Ви къене гъерен къвал къванни авайтIа, зи мугъмандин кефи къумбар жедай.

Гъа икI АбуТалиба хуржиндиз сеперар гуз, вилеривди зун ацукъардай чка жагъурзавай. Эхирни жагъун тавурла, ада зи гъиле еке чукIул туна, дакъардив тухвана, заз гъаятда авай гъвечIи сарай къалурна:

– Ана къаз ава, фена тукIукI ам!

За сарайдин рак ахъайна, са гуж-баладалди лувари гатазвай къаз къуна, ам тукIваз кIан хъайила, виняй, дакъардай АбуТалиба гъарайна:

– АкI тукIвадайди туш! Къил къибледихъ элкъуьра. Ваз Мекке гъи патахъ галатIа чидачни?

За жуваз ганвай тапшуругъ хъсандиз тамамарна, гъатта АбуТалибан тарифни къазанмишна. АбуТалиба къулал къажгъан эцигна, са къадар вахтунда ам анал машгъул хъана. И арада за квартирада вил экъуьрзавай. Къуьзуь шаир иниз подвалдай экъечIнавайтIани, ада ана авай вичин шейэрни, вичин вердишвилерни иниз хканвай. КIвале я стул, я стол, я шкаф, я ксудай каравут -са затIни авачир.

– Вуна шиирар гъинал кхъизва, АбуТалиб? - хабар къуна за.

– И кIвале за гъеле са шиирни кхъенвач. Сифте йикъара за шиирар подвалдиз физ, гъана кхъизвай, гила ам художникдиз мастерской яз ганва. Аллагъ шагъид я, заз иналай подвалда ширин ахвар къезвай. Ана за пулни артух кенят ийизвай, вахтни гзаф авай. Инсанрини са акъван инжикли ийизвачир, подвалдиз зи къилив къведайбур тIимил тир. Са кар хъсан тушир - анай гъуьл аквадачир. Гила лагъайтIа, килиг, ангъе, ви вилик ква.

АбуТалиб са къадар вахтунда вилини лацу лепейар алай Каспи гъуьлуьз килигиз акъвазна. За адаз манийвалзавачир, чун къведни киснавай. Ахпа АбуТалиба мад лагъана:

– За ваз, Расул, жуван уьмуьрдин къве йикъакай ихтилат ийида: виридалайни шад ва виридалайни пашман йикъарикай.

– Ая.

– За ваз лугъун хъи, Расул, шад йикъар захъ, гъелбетда са акъван гзаф хъанач. Орден гана - заз

шад хяна, ордер гана - заз шад хяна. Къад лагъай йисуз «ярубур» заз женгинин балкѲан гайила, заз шад хяна. Зун яру аскеррин дестеда зуьрнечи тир, зи балкѲан чи командирдин балкѲандин къвалал алаз жедай. Гъа чѲавузни зун шад тир. ГъакѲ ятѲани, виридалайни зурба ва сад лагъай зи шадвал ам тушир... Цусад йиса авайла, зун данарбан тир. Са юкъуз бубади зи кѲвачерал зи уьмуьрда сифте яз шаламар алукинай. И шаламар акваз, зак гъихьтин шадвални дамах акатнайѲа, адетдин гафаралди лугъуз хьун мумкин туш. Зун викѲегъдиз къван авай дагъдин рекъера, икъван гагъ зи кѲвачерал хирер авур чархара, я тѲарвал, я мекъивал гъисс тийиз къекъезвай. Зи шадвал тек пуд йикъанди хяна, къуд лагъай юкъуз бубади заз лагъанай: «Ингъе, АбуѲалиб, гила ви кѲвачел цѲийи, кѲеви шаламар ала, ви гъиле чумахъ ава, ви цѲусад йис я. Жуваз недай фу, алукидай партал къазанмишдай вахт я». Бубади заз къекъерагвал ийиз фу неъ лагъанай. Гъа юкъуз къван зи рикѲиз зи вири уьмуьрда гуж ганачир. Накъвар зи вилерал гзаф атайди я, амма а чѲаван накъвар къван туькъуьлбур абур тушир. Са писателди закай икѲ лагъана: «АбуѲалибаз цѲийи кѲвал ганва. Ша, чна ада ана гъихьтин шиирар кхъизватѲа килигин». Заз чизвачни къван шииррин пис-хъсан кѲвалелай аслу туширди. Шаир вич вичин шииррин кѲвал я. Шаирдин рикѲ - гъам я поэзиядин кѲвал. Зи чанда зи уьмуьрдин шад ва туькъуьл декъикъаяр кѲватѲ хянава. Зун гъина яшамиш жезватѲа, адал кар алач.

АбуѲалибан квартиради зун са къадар мягътел авуна. За идакай Дагъустандин чѲехи гъакимриз ихтилат авуна, АбуѲалибан «Чубарукри къибледихъ лув гузва» тѲвар алай ктабдихъ къезвай гонорардин са пай цѲийи квартирада эцигдай вижевай мебелдиз харж ийидайвал хяна. Тади гъалда чна, Дагъустандин ктабрин издательстводин директорди, алишверишдин министрди ва за икърарна: хъсан мебел хкъягъна, АбуѲалибан кѲвализ пуд лагъай гъавадиз хкъажиз вугун. Чун пудни Магъачкъаладин складра къекъевена ва мебел хкъягъна: ксудай каравут, кабинет патал лазим стол - къуй вичиз адахъ ацукъна шиирар кхъирай, мадни герек вуч аватѲани вири.

Чна фикирзавай хъи, мебел акуна, вичин чкайрал эцигдайдалай гуьгъуьниз, АбуѲалиб чи патав «чухсагъул, сагърай» лугъуз къведа. Амма чаз адавай ихьтин гафар ван хъанач. Эхирни чун адан кѲвализ фидайвал хяна, акван адаз вичиз къачур мебел хуш хъанани-хъаначни килигин.

РакѲарик тѲуб къягъун герек атанач, ракѲар ахъазвай. Чун кѲвализ гъахъна... Фу недай столдин патав, чилел, халичадал вичин хизанни галаз АбуѲалиб ацукънавай. Абур элкъевена фу нез ацукънавай, вилик газетдал недай зун-вун алай. АбуѲалиба къапунай къатух хъвазвай. Ада нур гузвай, цѲалцѲам столдиз, вич къужахламишунал вил алай рушаз хъиз вил язавай.

Муькуь кѲвале чаз кхъинар ийидай, лап тѲарам стол акуна. Адан винел михъи чарар, ручка ва чернил авай къаб алай. А затѲарни, гъа стол вични музейда эцигнавай экспонатар хъиз аквазвай. КѲвалин са пипѲе чилел араб кхъинар алай чарар алай.

– АбуѲалиб, мегер ваз гилан чи алфавитдал кхъиз чизвачни?

– Чизва, амма зун куьгъне жуьреда кхъиз вердиш хъанва. Сифте араб гъарфаралди кхъизва, ахпа, редактор патал, чи жуьреда кхъин хъийизва.

– Каравутдални садрани ксанач, - малумарна папани. – Гъавайда куьне ихьтин багъа затѲар къачурди я.

– Вучда каравутдикай! Сифте вахтара, шегъердиз куьч хъайила, хъуьцуьгандин чкадал за къилик дагъдин къван кутадай, хъуьцуьгандал тахъана, къванцел заз ширин ахвар къведай. Къванцел ксуз зун данайрив гвай чѲавара вердиш хъайиди я.

– Мад акѲ хъайила, вун чна ваз хкъягъай шейѲрал рази туш ман? И кабинет, и стулар, стол, шкаф ваз хуш туш ман?

– Мебел пара хъсанди я. Амма ам зи къунши Готфрид Гъасановаз артух кутугнава.

– Готфрид Гъасанов хъсан къунши яни?

– Белки, инсан яз ам хъсан кас я жеди, амма зунни ам къунвач.

– Вучиз?

– Къадардилай артух културни я. Зун къадардилай артух хуьруьнви я, ам къадардилай артух шегъерэгъли. Зун дагъви, ам дуьзенви я. Бармакарни чи чара жуьрединбур я. Белки, къилерни чара ятѲа. Зун зи чилин хва я, ам вичин пешедин хва. Адаз зи зуьрне дакѲан я, заз адан пианинони симофинияр дакѲан я. Зун адан макъамрикай лезет хкудиз алахъда, амма жезвач. Адани, за гъиле зуьрне къурвалди, цал гатада: «АбуѲалиб, кѲвалахиз манийвалзава вуна!» Яб це, исятдани ам вичин симфониядал алахънава...

... Чун экъечѲна хкъез кѲвачин хъайила, АбуѲалиба садлагъана суал гана:

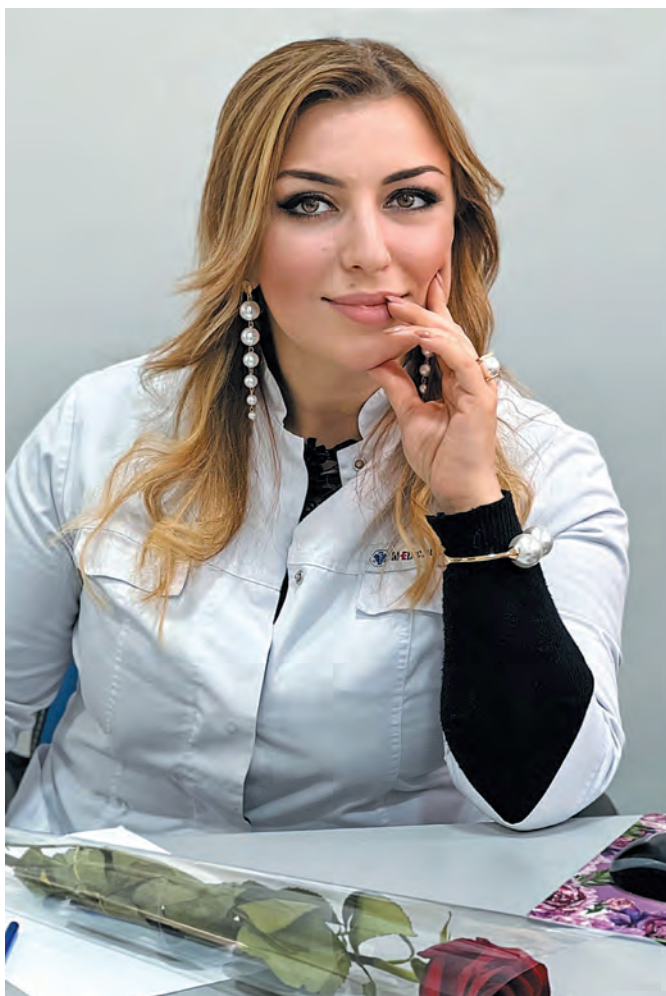
– Жедачни, Расул, зи кѲвализ телефон гъайитѲа?

– Кхъинардай столни каравут дакѲандай вуна телефондикай вучда?

– Телефондай за жуван зуьрне яда. Бязи чѲавуз Москвадиз Николай Тихоноказ, гагъ-гагъ чи колхоздин председателдиз. Адаз акурай тѲун, зал чан алама, за зуьрнедай гъа виликан макъамар язама. Зи зуьрнедин ван хъайила, председателдиз зи шегъердин кѲвале чи дагъларин сесерни атирар амайди чир жеда..

– Хъанач хъи, АбуѲалиб, дагъларин атирар гвай ви макъамар телефон авачизни Москвадизни, ви хайи хуьруьзни, Дагъустандин вири хуьреризни агакъзава. Абуру дагъларин къилелай дуьньядин вири пипѲериз лув гузва.

МЕДАЛАР ГВАЙБУРУН НЕСИЛДАЙ...

И дишегълидин уьмуьрдин, къисметдин мана адан руьгъдин шикилдай, вири къатуниз, вири чириз, веревирдер ийиз кландай къилихрай аквада. Инсандин руьгъни, рикни сагъар хъийидай члавуз, ам анжах пешедин сергъятра агал жезвач, ам вичин пешедиз мукъва тир хилерай чирвилер, алакьунар къачуз алахъзава, гъа идалди риклиз клани крарал машгъл хьуникай асул кеспидиз хийир хкатдайди субут ийизва. Жуван руьгъдин чимивал ваз ихтибар авур инсанриз гудай члавуз, вуна ви квачерик мягкем чил квайди гъиссда, вун ви къуватрин члалахъ жеда, и карди ваз уьмуьр давам ийидай ашкъи гуда...

БИНЕЯР

Пешедин ва яратмишунрин рекъай Россиядин са къадар наградрин, гъа гъисабдай Россиядин Минздравдин Гъурметдин грамотадинни сагъиб, медицинадин илимрин доктор, республикадин гъурметлу духтур, ДГМУ-дин акушервилинни гинекологиядин кафедрадин доцент, «Family» МЦ-дин отделенидин зеведиш Наида Сулейманова 200-лай виниз илимдин кIвалахрин автор я.

– Келунар за регъятдиз авурди я, мектебдин тарсарни гъакI тир. Мектебдизни зун ругуд йисалай фейиди я. Са йисуз диде-бубади зун гатуз хуьруз Агъа - СтIалдал рахкурайла, за анин ктабханада авай къван вири ктабар Келнай, – лугъузва Наида Даировнади.

Вири тарсарай сад хъиз хъсандиз кIелзавайтIани, адан рикI иллаки химиядални биологиядал алай. Са шумуд гъилера ада республикадин олимпиадайра сад лагъай чкаяр къунай, ида рушаз ДГУ-дик экзаменар вахкун тавуна экечIдай мумкинвал ганай. Амма ада Дагмедуниверситет хкъягънай. Адаз чешне тир касни авай. Адан буба, Дагъустанда тIвар-ван авай духтур Даир Абдулкеримович, ДГМУ-дин къенепатан уьзуьррин кафедрадин зеведиш, медицинадин илимрин доктор, профессор, РД-дин лайихлу духтур, 350-далай виниз илимдин кIвалахрин автор я. Диде Саимат Бейбалаевна Юзбегова филологиядин илимрин кандидат, РАН-дин Гъ.ЦIадасадин тIварунихъ галай ДФИЦ-дин кар алай къуллугъчи я. Абуру Наида Даировна патал гъам медицинадин, гъам лингвистикадин рекъай чирвилерин акъалтI тийидай чешмеяр я. Абуру чпин хуси чешнедалди тербияламишзавай рушар, абуру Шихнебиеврин хизанда пуд ава, чпин крар чпи бажармишдай инсанар яз чIехи хъун лазим яз гъисабзавай. Абуру сивик хъвер кваз рикIел хкизва: чIехи руша къизилдин медал гъаз мектеб акъалтIарзавай мярекатдиз фейила, муаллимри лугъудай: «Эхирни чаз чи виридалайни хъсан ученицадин диде-буба акуна!»

Наида Даировнади лугъузва хьи, жуван уьмуьр медицинадиз бахш авуниз фикирдал ам гъасятда атайди тушир. Илимдилай гъейри, адахъ яратмишунрин рекъайни тIебии алакьунар авай эхир, вичиз марагъ авай, руьгъдиз клани гъи кардал машгъл хъайитIани, рушахъ агалкъунар жезвай. «Марифатлу инсан анжах гъа ихътинди хъун лазим я», – лугъузва ада.

«ЛЕЧЕБНОЕ ДЕЛО»

Агалкъунар авай студент руша вуздани илимдин месэлайрал машгъл жезвай, жегъил алимрин конкурса кIвенкIвен чкаяр къазвай. Са къадар вахтунда ам хирургия хкъягъдани,

гинекология лугъуз, фикирдик акатна. Президентдин стипендия къачузвай руша лап хъсан къиметралди ДГМА-дин «лечебное дело» факультет акъалтIарна. 2010 – йисуз «гьукуматдин ва муниципалитетдин идарачивал» факультетни акъалтIарна ва «тешкилатдин менеджмент» пешедай дипломни къачуна. «Пешекардиз пара кIвалахар чир хъана кIанда, вири чирвилер хийирдихъ элкъведа», – лугъузвай Наида Даировнади. Шихнебиеврин муькуь къве рушани медицинадин рекъяй пешеяр хкъягъна: Эльмира медицинадин илимрин кандидат, доцент, ДГМУ-дин стоматологиядин кафедрадин зеведишдин везифаяр кыле тухузвайди я. Ам къве пешедай дипломрин иеси, терапиядин, хирургиядин, пародонтологиядин ва имплантологиядин рекъерай пешекар я. ГъвечIи руш Марият ультразвуковой диагностикадай пешекар я, уьмуьрдин юлдашдихъ галаз къведни медицинадин илимрин кандидатар я, агалкъунралди Москвада духтурар яз кIвалахзава. И хизандин къетIенвал адакай ибарат я хьи, ина виридахъ илимрин кандидатвилин ва я докторвилин дережаяр ава. Наида Даировнадин руш Айиша чIехи-бубадилайни дидедай гуьгъуьниз пуд лагъай несилда къизилдин медалар авай хизандин ирс давамарнавайди я. КIелунрилай гъейри, ам музыкадал, шикилар чIугунал, хореографиядал машгъул я. Вирироссиядин «Гележегдиз кам» конкурсда ада сад лагъай чка къуна, гъакIни дизайндин школадин, хореографиядин, худграфдин дипломрин сагъиб я. Амма, са вахтунда вичин дидеди хъиз, адани медицина хкъягъна, медуниверситетда кIелиз, илимда сифте камар къачузва. – За рушал жуван фикир илитIун гъич риклелни къвери

кIвалах туш, – лугъузва Наида Даировнади. – Вахт къведа, белки, ада вичин фикирарни дегишда, амма ида адан пешедиз, илимдин рекъяй кеспидиз анжах хийир гуда.

Наида Даировнадин асул пеше – велед тежезвай ва я туьретмиш хъанвай аял хуьз тежезвай хизанриз медицинадин жигъетдай меслятар ва куьмек гун я. Адан фикирдалди, цIийи уьмуьр арадиз атуник жуван пай кутуни тешпигъ авачир хъгин шадвал гуда ва руьгъ кутада. Духтурди къетIендиз хълагъзава: «Эхъ, руьгъ акатуни серенжемрин къетIенвал авай четин пешеда ваз къуватар гуда». Ада рикIел хкъизва: пешедиз талукъ конгрессда доклад авун патал Эрменистанда авай чIавуз, адаз вичин тIвар эрменийрин «Анаит» тIварцIихъ галаз алакълуду тирди чир хъанай. Анаит бегъерлувили ва велед хунин дегъ гьуц-дишегълидин тIвар я, велед тежезвай дишегълийри адавай гъа и мурад тIалабдай.

– ГъакI хъайила, зи пешеди за вич хкъягъдалди вилик вичи зун хкъягъайди я, – хуььрезва Наида Даировна ва вичин кандидатвилинни докторвилин диссертацияр эвелдай онкогинекологиядихъ галаз

алакъалу тир лугъузва. Исятда ам этногенетикадал машгъул жезва. Уьлквейрин умуми симпозиьра, регионрин илимдинни практикадин конференцияра, акушервилезни гинекологиядиз талукъ месэлайрин «элкъвей столра», перинатальный медицинадин, репродукциядин технологийрин рекъяй кыле тухузвай кIвалахрин нетижаци гъилик квай карда, практикада агалкъунрихъ тухузвайди я. Ада ийизвай докладри жуьреба-жуьре уьлквейрин медицинадин пешекаррин фикир желб ийизва. Международный конференцияра авур докладрай Наида Даировнади пуд гъилера дипломар къазанмишна. «РАЕН-дин илимдинни образорванидин лайихлу къуллугъчи» тIварцIин сагъибди педагогвилин хилезни зурба фикир гузва, ам аспирантрин регъберни я.

ПОЭЗИЯ ГАЛАЧИЗ ЖЕДАНИ...

Наида Даировна чIалахъ я хьи, гъар са инсандихъ бажарагъ авайди я. И кардиз фикир гана, ам акуна, вилик тухун лазим я. Адавай неинки илимда пешедин рекъяй къазанмишай наградрал дамах ийиз жеда. Н. Сулейманова

Россиядин писателрин союздин «2020-йисан шаир» тIварцIин ва Бунинан тIарунихъ галай медалдин сагъиб я.

– Руьгъдин игътияждалди тесниф авур шиирар къетIендиз ван ийидайбур, рикIин сидкъидай тир гьиссеринбур жеда. Абур ви гъвечIи ва чIехи ватандин яржар я. Абур ви руьгъдин къекъуьнрин суьрет я, – лугъзува Наида Даировнади. – Шиирри инсандин рикI, руьгъ нукъсан квачир тамамди ийида. Ада вичи шиирар гъеле аял чIавуз кхъизвайди рикIел кхизва. Бязи чIавара ам гъатта шиирдин цIараралди рахунни ийида. Вичи хиве къазвайвал, шиирдин цIарар хабарни авачиз рикIел къведа, гзаф чIавара – ксудалди вилик, бязи вахтара машинда аваз светофордив акъвазнавайла ва я начагъбур къабулдай чIавуз азад хъайи арада.

Адан шиирар кIевиз истемишдайбурузни хуш я.

Вучиз? Вучиз лагъайтIа, Наида Даировнадин поэзияди гьикъван четинвилер акъалтайтIани, дурум гуз ва виликди еремишиз чирзава. Адан шиирар Туьркменистандани, Россиядани артистри сегънейрилай кIелзава. Адан шиирриз авазар теснифзава, роликлар яратмишзава. Наида Даировнади хиве къазвайвал, дустариз, чирхчирриз, мукъвабуруз, гъатта вичи сагъар хъийизвай начагъбурузни шиирдин цIарар бахш авунал иллаки адан рикI ала. Сочида кьиле феи международный конгресс адан шиир кIелуналди ахъаюнал ада дамахвава. Дустарин тIалабунрилай гуьгъуьниз ам вичин шиирдин кIватIал чап ийиз гъазур хъанва. «Духтурри манияр лугъзува» лишандик кваз 2021-йисуз кьиле феи Вирироссиядин конкурса «Виридалайни хъсан мани» тIвар алай номинацияда Наида Даировнади теснифай мани халкъди сесер гуналди гъалиб

хъанай. Музыка теснифунни адан руьгъдин шикил тамамарзавай бажарагърин са тереф хъана! Гила куьне лагъ, и дишегълидихъ гьи къадар алакьунар аватIа! Сивел хъвер алаз ада мадни лугъзува:

– Заз чиз, за шикиларни чIугвазвайдакай лугъун, зи патай им фурс авун жедай. Хиве къан, заз Дагъустандин художникрин союздин патай выставкада иштирак авун патал теклиф атанай. Заз чиз, и карда залай зи рушахъ артух агалкъунар ава.

АДЕТДИН ХИЗАН...

Наида Даировнади гъа икI яз гьисабзава. Хизан ам патал рикI аладарзавай чка я. Ина вавай ви четин месэлайрикай лугъуз жеда. Ина хизандин суфрадихъ вуна вун чIехи тухумдин векил тирди гьисса. Эгер медицина адаз бубади кIанарнатIа, поэзиядал рикI ацукьун дидедай я. Саимат Юзбегова неинки алай аямдин кар алай лингвистрикай сад я, гъакIни ам «Урус ва лезги» ва «Лезги ва урус» академический гафарганрин авторрикай сад я.

Гъи темадив эгечIайтIани, Наида Даировна кар чиз рахазва. Вучиз лагъайтIа, са вуч ятIани лугъун патал, ада кардин кIан-пун чирзава, са шумуд жуьредин чешмедай дерин чирвилер къачузва. Къилинди, куькай ихтилат фейитIани, ада сифте нубатда инсандин кьимет ва жавабдарвал кIвенкIве эцигзава.

– Инсан кIан тахъайтIа, адаз гъуьрмет тавуртIа, – лугъзува ада, – духтурвилин чи пешеда хъсан устад хъун мумкин туш.

Инсандин кьилихда ада рикIин михъвал ва гъахъвал сифте чкадал эцигзава. Ада вичин уьмуьрдин макъсад инсанриз хийир гун, регъимлу хъун яз гьисабзава. Идахъ галаз рази тахъун мумкин туш...

Айшат ТАЖУДИНОВА

АЯЛРИЗ ШАДВАЛ БАГЪИШИЗ

Махачкъалада аялрин 3-нумрадин «Чинарик» бахча 1974-йисуз арадал гъанай. Тимил-шимил квачиз 50 йис! Имни нетижаяр къадай ва агалкъунар къейддай, гележег патал планар туйкъурдай хъсан бере я.

Аялрин бахчадин къвалахдикай, ана зегъмет члугвазвай ксарикай ва ана тербия къачузвай бицлекрикай чна аялвилин гъвечли алем хуьзвай дишегъли, детсаддин заведующий, Россиядин умуми образованидин гъуьрметлу къуллугъчи Марина Константиновна Канаевадихъ галаз суьгъбетна.

А да аялрин бахчадин сад лагъай заведующий Эмма Александровна Богословская тирди, адалай къулухъ са шумуд регъбер дегиш хъйиди, 2012-йисалайни и везифаяр вичин хиве турди лагъана. Ингъе алатнавай 11 йисуз М. Канаевади дишегълийрин дуствилин коллективдин къени адетар хуьзва ва абур артухарзава.

- Куь пешеда ва къуллугъда квез виридалайни вуч бегенмиш я?

- Аялриз шадвал багъишун! Заз гъвечли аялар ва музыка гъамиша къандай. Аял члавуз за садрани члехи хъайила закай гъи пешедин

сагъиб жеда лагъана суал вилик эцигначир. Амма жуваз чидай вахтарилай инихъ къисметди зун и рекъихъ ялна, зун гъвечли аялрин гуьрчег алемдиз гъана.

Зи ери-бинейр Махачкъаладай я. Захъ жувахъ къве хва ава, хтул рушни хъанва. Зун шегъерэгълийриз тварар чизвачиртлани, чинай чеб-чпиз виридаз чизвай девирда хана ва члехи хъана. Куьчейра, гъаятра жуьреба-жуьре яшарин аялар клеретI-клеретI хъана, къугъвадай, члехибуру гъвечлибурачл гъезчивалдай. Катна калтугна галат хъайила, школа къугъунал чи рикI гзаф алай. Муаллимвиле

виридалайни лайихлуди хкъядай, зун лагъайтла, музыкадин школадиз физвай, гъаниз килигна за зун музыкадин муаллимдай къадай.

Йисар алатна. Школа акъалтларайла, зун Махачкъаладин Г.Гъасанован тварунихъ галай музыкадин училищедиз гъахъна. Анаг куьтягъна, 1994-йисуз, зун музыкадин муаллим яз къетлен аялар патал махсус школадиз рекъе туна. Къвалахди зун вичел члугуна. И бицлекар, чпин сагъсузвилзни килиг тавуна, музыкадин гъавурда акъван хъсан акъадай ва абурда акI яб акалдай хъи! Къвалахдикай къакъат тавуна

за ДГПУ-дин педагогикадин ва психологиядин факультет акъалтIарна. Педагогвили 17 йисан тежриба авай зун аялрин бахчадиз регьбервал гунал инанмишвилелди рази хъана. Амма, чир хъайивал, заведующийвал регьят кIвалах туш. Им аялрин алемдин тешкилатчини, гъа са вахтунда педагогни, менеджерни, психологни, юристни, бухгалтерни, кладовщикни, делопроизводителни, устIарни, дизайнерни, новаторни ва икI мад я! Гзаф везифаяр са касдин хиве хъуни и кIвалах акъалтIай четиндаз, амма гзаф итижлудаз элкъуьрзава. Са шумуд терефдихъай жуван мумкинвилер ахтармишиз хъуни цIийи ва цIийи крар бажармишдай къуватар гузва, - лугъузва суьгьбетчиди.

Крар лагъайтIа, тIимил къилиз акъуднавач. «Чинарик» аялрин бахча лап гзаф къадар аялар патал туш. Къенин юкъуз иниз 266 бицIек къевезва. Абур вири къайгъудар дишегълийрин гъиле ава.

- Гъар пакамахъ диде-бубайри инсандихъ хъун мумкин тир виридалайни багъабур – чпин веледар - чал ихтибарзава. Аялрин бахчада абур кIвалелай гзаф вахт акъудзава, гъаниз килигна ина абур патал вири патарихъай къулайвилер хъун герек я. Йикъандавай къуз чи идаради бицIекар патал вичин ракIарар мадни мугъманпересвилелди ачухзава. Чи коллективди тербиядихъ галаз бицIекриз чпин рикIин ва бажарагъдин гъвечIи тир кIусар багъишзава, идалди диде-бубайри чпел авунвал виниз тир ихтибарвал тестикъарзава.

Чи бахча, гъам яратмишунрин рекъай, гъамни материально-технический база мягъкемарунал гъалтайла яргъал ва лайихлу рекъиз фенва. Гзаф дегишвилер арадал атанва, амма дегиш тахъанвайди анжах тербиячийрин патай аялрихъ авай къени рафтарвал я. Аялрин бахчада гъвечIи мажибдихъ, гъам руьгъдин, гъамни физический рекъай еке къуватар истемишзавай кIвалах регъятди туштIани, чалай ам къилиз акъудиз алакъзава. За гъар са къуллугъчидиз сагърай лугъузва. Чалай са фикиррал алай ксарин команда арадал гъиз алакъна, чна вирида санал, са механизмди хъиз, сих алакъада аваз кIвалахзава, гъа са

вахтунда гъардахъ вичин «изюминка» ава, - разивилелди къейдзава Марина Канаевади.

Гаф кватай чкадал лугъун лазим я хъи, дуствилин чи коллектив 18 педагогикай ва 9 тербиячидикай ибарат я. Чахъ мадни техперсонал, ашпаз, бухгалтерия, зи заместитель, эрчи гъил ава, -суьгьбет давамарзава заведующийди. – Чи коллектив яратмишунардайди ва гзаф активныйди я. Къуьн къуьне аваз жегъил пешекаррихъ галаз санал гзаф йисарин тежриба авай насигъатчийрини кIвалахзава, абурун 80 процентдихъ высший категория ва къилин чирвилер, гъакIни гъурметдин гзаф къадар грамотаяр, чухсагъулдин чарар ава. Мисал яз, тербиячийр Ольга Яновна Газаралиева, Мегъамедова Аминат Магърибовна, Нарима Мегъамедвелиевна Абасова РД-дин образованидин отличник хурал алкIурдай лишан гуналди къейднава.

Шиклда: Марина Константиновна (чапла патарихъай сад лагъайди)

Гуьгъуьнлай суьгьбетдик, заведующийди гаф гуналди, Нарима Абасова экечIна, ада тербиячидин пеше хкъягъун рикIел хкана ва вичин фикирар лагъана.

СтIал Сулейманан райондин центр Къасумхуьрелай тир Нарима Абасова Дербентдин педучилище акъалтIарна, 1993-йисуз гъуьлуьхъ галаз Махачкъаладиз куьч хъана. 8 йисуз ада аялрин маса бахчада кIвалахна, «Чинарикдиз» ам 2001-йисуз атана. Аялрихъ галаз кIвалахиз алатнавай 30 йисуз ам гъа виликдай хъиз, вичин гъилик тербия къачузвайбурув рикI ва абурун гележегдин патарихъай жавабдарвал гъисс авуналди эгечIзава. Виликдай ада тербия гайи аялри гила чпин балаярни адан гъилик гъиз чалишмиш жезва. Идани Нарима Абасовади, гъакI къиле заведующий аваз амай вири тербиячийрини, чпин везифаяр дуьз къилиз акъудзавайди къалурзава. Ада гъвечIи чIавалай аялрин бахчадин тербиячи хъунилай гъейри, маса пешедикай гъич фикирни авурди тушир.

- Куьне гъикI фикирзава, аялрин бахчади бицIекдин уьмуьрда гъихътин роль къугъвазва?

- Лап важиблу роль! Аялрин бахчадин выпускникдиз школада адаптация къиле тухуз регъят жезва. Ам вичин таяр-туьшерихъ галаз регъятдаказ рахазва, секинвилелди вичиз дустар къазва, адан дикъетлувал, моторика, къатIунар, коммуникабельность лазим къадарда вилик фенва, адаз вич социумда гъикI тухудатIа чизва. Са гафуналди, аялрин бахчади бицIекдиз вири патарихъай дурумлудакъаз вилик фидай мумкинвал гузва, - къейдна

суьгьбетчиди ва мадни алава хъувуна, - педагогдин кылин мадни са везифа - аялдин диде-буба ва хизандин амай членарни гъвечИи аял тербияламышунал желб авун я.

Нарима Абасовади кьейд авурвал, хъсан тербиячи жез аялрихъ галаз кIвалахунин тежриба аваз хъуни куьмекда. Амни чIехи кьве аялдин диде я. Аялар чIехи жезва, хтулар метIел кьведалди дишегълидихъ харж тавунвай еке къайгъударвал ва аялрихъ авай кIанивал амуькзавва. Вири дидейрихъ гзаф аялар авач къван! Аялрин бахчадиз 2 йисалай 7 йисал кьведалди яшда авай бицIекар кьвезва. Вири и йисара тербиячидиз аярал гуьзчивал тухудай, абуруз дикъет, тербия, чирвилер гудай ва абур школадиз гъазурдай мумкинвал ава. Аялар тербиячийрин вилик чIехи жезва. Уьмуьрдин важиблу суаларни, чпин диде-бубаяр кIвалахдал хъуниз килигна, абуру тербиячийриз гузва, абурувай жавабар къачузва.

- Аялрин бахча гъикъван гуьзел макан хъайитIани, бицIекдихъ

Шиклда чапла патахъай сад лагъайди – Нарима Абасова

галаз кIвале рахазвачтIа, азад вахт ада гаджетрихъ галаз кыле тухузвачтIа, эгер аялдин къуват ва тIем акакъдай кIвалахрив вердишарзвачтIа, хизанда важиблу кымет авай ивирар чирзвачтIа, аял гележегда кIеви улабра гъатда –логопедвилин куьмекдилай эгечIна психологдин куьмекдал кьведалди лазим кьведа. Гъаниз килигна чна диде-бубайрихъ галазни гзаф суьгьбетарзава. ГъвечIи аялри губкади хъиз вири кужумзавайди лугъузва. Чехибуру чпин чешнедалди аялриз уьмуьр кыле тухудай къайдаяр (установкаяр) тайинарзавайдал фикир желбзава. Тербиячийри ва диде-бубайри саналди кIвалахдайла, и вахтунда нетижаяр виле акъадайбур жеда, - кьейдна тежрибалу педагогди.

Вичин суьгьбетда чи ватанэгълиди аялрин бахчадихъ агалкъунар хъун адан регъбердин чалишмишвилерин нетижа тирди лагъана.

- Марина Константиновна педагогрихъ яб акализ, кIвалахда менфят хкатдай теклифрин тереф хуьз гъамиша гъазур я. Гъар са кардик ам вични шерик жезва, гъа гъисабдай яз субботникрани - кIвенкIе. Гъа икI са фикиррал алай ва умуми макъсаддив физвай команда арадал кьвезва. Крар хъсан ери аваз, итижлудаказ кылиз акъуддай мадни чIехи руьгъ акатзава. Им иллаки конкурсриз талукъ я. Гъелбетда, дишегълийрин коллективда психологиядин жигъетдай гъаларихъ еке важибувал ава, имни чIехи пай вахтара регъбердилай аслу кар я, - кьейдзава Н.Абасовади.

Суьгьбетдин нетижаяр къадайла, Марина Константиновнади лагъайвал, гъар са коллективда виридалайни кылинди ва хъсан къайда санал кIвалахзавай юлдашар са хизан хъиз яшамеш хъун я - сада садаз гъуьрмет ва ихтибарвал авуналди, сада масадан къайгъударвал чIугуналди.

Эхирдайни чи суьгьбетчийри санал кIвалахзавай юлдашириз бахтлу гележегдик умудлувал квадар тавун, абурухъ четин тир кIвалахда сагъламвал ва сабурулувал, хизанрани хушбахтлувал хъун ва педагогвилин зегъметди неинки шадвал, гъакI адаз кутугай кымет гун, диде-бубаяр абурун кIвалахдилай рази, бицIекарни анъсах шад хъун алхишна!

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

гъафтада вуч ийидатла, бегъер кIватI хъувун гъикI кьиле физватла, гъадакай жедай.

КIелиз гьиниз фида лугъуз, Фатима кIеве акIай кар авачир - гьелбетда, хуьруьн майишатдин институтдиз! Сифте йисуз ам акатначир, элкьвена хайи совхоздиз хтанай. КIвалах виридаз бес жедай къванди авай. Къведай йисуз, чIехи стхадин гъана кIелай дустунин меслятдалди, Фатима, имтигъанар вахкана, Тверь шегъердин хуьруьн майишатдин институтдиз гъахъна. Фатимади ана кIелай йисар хушвилелди рикIел хкизва. Тверда маса санани авачир студентрин кьилдин «шегъер» авай. Ана педагогри – машгъур алимри, агрономри адан рикI чирвилерал ацукъарна, адаз датIана виликди ва винелди фидай ашкъи гана. Гила адаз чизвай: багъ им Сад Аллагъди Адамни Гъава ферикъат авур женнет тушир, багъ – им сирерив ацIанвай, ахтармишунарни тежриба вилив хуьзвай илимдин майдан тир.

Пуд лагъай курс акъалтIарайла, Фатима Чепелдал, ам «Ленинский» совхоздик акатзавай гъвечIи дагълух хуьр тир, гъуьлуьз фена. Фатимади кIелунар заочнидаказ давамарна. Ам четин кIвалахри вилив хуьзвай - адаз емишчивилин бригада чара авунай. Адан гъилик 120-далай гзаф ксар квай - жегъилар, чIехибур. Фатимадин гъилел гила аялар, начагъ къари алай. Амма зегъметди ганвай лигимвили, жавабдарвили, инсанриз гъуьрмет авуни, абурал рикI хъуни адаз и четинвилерай лайихлувилелди экъечIдай мумкинвал гана.

КУЪГЪНЕ ЖИЛДЕРИН ГЕЛЕВАЗ

Фатима Ахцегъ райондин багъларин къула авай дагълух Луткунрин хуьре хайиди ва ана чIехи хъайиди я. Хизан чIехиди тир - мектебдин муаллим Юсуфов Алимегъамедан ирид аялдин арадай Фатима виридалайни гъвечIиди тир. КIвале аялриз тербия гузвайди буба тир, мектебдани вири аялри хъсандиз кIелзавай, сада-садаз куьмекар гузвай. Фатима исятдани инанмиш я: тербиядин карда виридалайни хъсан такъат зегъмет я, вичин веледарни ада гъа ихътин тербия гуз чIехи авурди я.

Идалайни гъейри, хизанда чирвилериз пара гъуьрмет авай: буба хъиз, муаллимар садакайни хъаначтIани, амма ирид аялдини хъсан образовани къачуна. Бубади вичин аялриз икI лугъудай: квевай фу гъина кIандатIани къзанмишиз жеда, амма образованини кеспи чара авачиз хъана кIанда. ЧIехи пуд стхади уьлкведин жуьреба-жуьре шегъерра хуьруьн майишатдин институтар акъалтIарна, чIехи вахар совхоздин емишчивилин бригадайрин бригадирар тир. Фатимади рикIел хкизвайвал, нязиз вири суфрадихъ кIватI хъайила, ихтилатар Ахцегъ райондин девлетлу, кIвенкIвечи майишат тир Ленинан тIварунихъ галай совхозда кIвалахар гъикI кьиле физватла, къенин юкъуз вуч авунатIа, пака, муькуь

Гъа икI, гъар йикъан зегъметда 18 йис акъатна. И арада аялар чехи хъана, совхоздин девлетар артух хъана. Гъа и йикъара чи редакциядай Фатимадиз мугъман яз журналдин корреспондент Мира Тимофеева ва фотокорреспондент Камил Чутуев атанай. Фатимади чпин гуьруьш гъикI къиле фенайтIа, няниз кIвале абур вичи хъчадин афарралди гъикI къунагъ авунайтIа, йифди вичини Мира Алексеевнадиди гъикI ихтилатар авунайтIа, рикIел хкизва.

– За лагъайди вуч тир, зи буба муаллим тир ва адаз тарих хъсан чидай. Ада гъамиша лугъудай: девирар гъи патахъди дегиш хъайитIани, чил кIевиз къуна кIанда - чили фуни гуда, хуьнни ийида. Уьлкве чкIана, экономика барбатI хъайи йисара зун бубадин гафар гъахъ тирдан гъавурда лап хъсандиз акъунай...

Амма уьмуьр давам жезвай. Фатимадихъ кIвалахдал тежриба, чирхчирар хъанвай, адак зегъмет чIугвадай ва къазанмишдай ашкъи акатнавай. Гъуьл арадал атанвай дегишвилерихъ галаз сакIани рази жезвачир, совхозрин къилел вуч атанатIа аквазвай адан рикI тIар жезвай, Фатима лагъайтIа цIийи шартIар цIийи мумкинвилерин бине тирдан гъавурда акъунвай. Ада чил арендадиз къачуна, къелемар цаз гатIунна - садбур кутаз, муькуьбур хкудиз хъана, тарарин винел гуьзчивал тухуз гатIунна: гъи тарци гъикъван бегъер гуда, гъи уьзуьрриз гъи тарци дурум гуда. Са юкъузни ам вичин везифайрикай икрагъ хъанач, адан тешкиллувал ва карчивилин къатIунар акур чкадин чехирар хкуддай заводдин директор Низами Мурсалович Азимова адаз емишар маса гунал машгъул хъун теклифна. Фатимади улакъ жагъурна, хуьрериз физ, агъалийривай емишар маса къачуз гатIунна: Гергебилда машмашар, Къиблепатан Дагъустанда хурма ва ичер, маса районра келемарни чичекар къачуз хъана. Чулав гуьбулуьв гвай Тамандай гъатта ципицIарни къачуз хъана. Ахпа еке фурайралди жуьреба-жуьре шегъерриз тухуз, санлай маса гуз хъана. Емишар маса гуник акъван хийир кумачирла, Фатима мад агрономвилин пешедив гатIун хъувуна: ада къелемар ва

цуькверин кулкусар кутаз, маса питомникрай маса къахчун хъийиз, хуьруьн майишатдин выставкайриз Россиядин чехи шегъерриз тухуз хъана: Москвадиз, Санкт-Петербургдиз, Къазандиз, Нижний Новгороддиз, Белгороддиз, Уфадиз, Пермдиз...

– Зи бахтунни гъана, зал жуван уьмуьрда хъсан инсанар акъван гзаф гъалтна хъи, са нив ятIани писдаказ эгечIдай ихтияр заз авач. Зи алишверишдин рекъе заз Кореядай тир Светлана тIвар алай дишегълидин меслятрикай гзаф куьмек хъана. Са гъилера, им 2005-йисуз хъайи кар я, Пермдин базарда зун са дишегълидихъ галаз таниш хъана. Зун Дагъустандай тирди чир хъайила, ада заз заргаррин гимишдин безекар гъун теклифна. Жуван Кубачидикай адаз залайни хъсан хабар авайди чир хъайила, заз гъатта регъуьни хъана. КIваллиз хтайла, вуч къачуз жедатIа акваз, зун Кубачидиз фена. Ана авай гуьрчег затIар акурла, зун гъейран хъана амукънай. Россиядин гъакъван шегъерра хъана, и патав гвай гуьзелвилерикай заз хабар авачир. Светадин тIалабун себеб яз, зун Дагъустандин пара чкайра хъана, садрани такур иер чкаяр акуна: зун Хунзахда, Гунибда, Рутул районда, Гергебилда хъана... Кубачида за икърар кутIунна, ана япагъанар, тупIалар, цамар, зунжурар къачуз, заргаррин безекрин выставкайриз тухуз хъана. Зи уьмуьрда цIийи рекъер, цIийи чкаяр, цIийи танишар пайда хъана...

Ихътин выставкайриз къезвай зи са таниш дишегъли, Люба, Сочида гуьбулуьз фена, ада урус халкъдин милли сеняткарвилин затIар - кIарасдикай раснавай шейэр къачуз-гузвай, выставкайра иштиракзавай. Са гъилера ада заз вичин кIваллиз теклифна. Зун гъа и арада жував гумай заргарвилин безекар гана куьтягъиз кIвачин хъанвай, ва Любадивай за вичин кIарасдин безекрин патав выставкада зав гумай гимишдин безекарни эцигун тIалабна. Гъа йикъалай инихъ Люба Кубачидин заргарвилин безекар къачуз, маса гунал элячIна, исятда адахъ вичин гъевчIи туьквен ва вижевай къазанжи ава.

Фатимади мад ихтилат авурвал, Владимир шегъерда ам Ольга тIвар

алай дишегълидихъ галаз таниш хъана, ада базарда цуькверин кулкусар маса гузвай. За адаз захъ галаз выставкадиз фин теклифна: ана гъа ихътин, са чкадал са шумуд йисуз цуьк ахъайдай набататар хъсан ише физвайди тир. Ольга рази хъана, са гъафтедин къене ада вичив гвай вири мал маса гана. Гъа йикъалай Ольгади вичин къелемлух гегъеншарна, гида адакай саки миллионер хъанва.

Чна ихтилатардай чIавуз зун Фатимадал гъатта са тIимил пехилни хъана: и ачух вилер авай дишегъли гъикъван имтигъанрай экъечIна, амма ада арзаяр ийизвач, ам чIалахъ я, чи веледар, чи хтулар чалай хъсанбур, рикI михъибур, намуслубур жеда, абур нагъахъвал, къанунсузвал, ришветбазвал авачир пакагъан уьлкведин иесияр жеда.

Фатима исятдани кардал машгъул я – ада набататриз, багълариз вафалувал квадарнавач, исятда дебда авай кардал - чкадин дизайндак машгъул жезва. Аялар чIехи хъанва, хва Салмана политех акъалтIарна, адан техникадал гъамиша рикI хъайиди я, исятда ам Москвада яшамаш жезва. Руша, Лауради ДГПУ-дин филфак акъалтIарна, амма муаллимвал авунач, стилистдин пеше чир хъувуна, амни хизан галаз Москвада яшамаш жезва. Фатима вад хтулдин бахтлу баде я.

Журналда чап авур сифте макъаладилай гуьгъуьниз Фатимадин уьмуьрда хъайи къван дегишвилерин са гъевчIи пай агъвалатрикай кхъин патал, журналдин чка без жедач, ихътин уьмуьрдикай ктабар кхъена кIанда. Амма адан вичин къилихар векъи хъанач, инсанрихъ, уьмуьрдихъ авай адан кIанивал зайиф хъанач. Гъилерни гъа виликан хътин къезилбур я - гъи кардив эгечIайтIани, ам иердиз къилиз акъудда!

Зи рикIел Фатимади лагъай гафар аламукъна: вири чилелай баишламиш жезвайди я, вири чилел хкъезвайди я. Фатимадин чил гъа ина ава, гъаи 35 йис идалай виликни тир, гъаи исятдани яз ама.

Суьлгъият БУЛГАЕВА

Тадарнавай дидеяр

Гьар хизандихъ вичин адетар, къайдаяр, вердишвилер жеда ва ана тербия къачузвай аялди, вич члехи хъайила, гъа вичин хизандин адетрал амал ийида. Дидеди-бубади, амай багърийри, мукъвабуру чпи-чеб тухузвай къайда, абурун арада авай рафтарвилер веледриз чпизни хабар авачиз, абурун хесетриз, къилихриз элкъведа.

Диде-бубайри, бадейри, бубайри чпин гъилик члехи жезвай аялрин къилихрихъ са акъван хкуькъ тавунихъ, абурал чпин гъуькуьм къадардилаь артух илитI тавунихъ еке метлеб ава. Члехибур квале авай эгъли хизандихъ галаз (къаридихъ, апаяхъ) къайгъудар, гъурметлу хъуни гъвечли аялрин къилихриз къени таъсир ийида. Регъим, инсанвилин ерияр авай гьалара члехи хъайи аялри чпин хсуси хизанра ва жемиятдин арада лайихлувилелди фу неда.

Са къадар вахт идалай вилик зун духтурханадин кардиологиядин отделенидиз аватна. Адет тирвал, ина къатканвайбур асул гъисабдай яшар хъанвайбур тир: рикI тIазвайбур, ивидин давлени авайбур. Сад-садахъ галаз таниш хъана, сада-садаз куьмек гуз, сагъ хъана хъфизвайбуруз мад иниз ават хъийимир лугъуз алхишар ийиз хъана. Са юкъуз патав гвай палатада цIийиз атанвай начагъ дишегъли къаткурна. Нисинин фу недай вахт яз, дишегълийри кIвалерай гъанвай верцIи хуьрекралди, палатайра къекъез, сада-сад къунагъ ийизвай.

И эгъли дишегъли авай гьалди зун мягътел авуна. Ам, къулайсуз ва тIулар алай лашунал алгъана, вичин каравутдал ацукънавай. Къумрал якIарин и дишегълидал мехмердин яргъи халат алай, чинин патал, гъилерал цIу кайи гелер алай, адаз гъил хкажиз, тупIар агажиз четинзавайди аквазвай... Патав агатна, танишвал гана, за адаз жував гвай пичлекрикай къачун теклифна, амма адав къаб-затI гвачир. Патав къатканвай дишегълиди вичин къаб вугана.

- Хва къведа, ада гъида, - нугъват кваз урус чІалал лагъана Патимата (адан тІвар Патимат тир). Санитаркади, куьмек яз, каравутдин патал гадарна амай адан чантада гъил экъуьрна, ана авай шейэр садахъди авуна.

Начагъбуруз рапар ядай вахт хъайила, вири процедурный кабинетдин патав кІватІ хъана, абурун арада Патимат авачир. Чна медсестрадивай хабар къурла, ада лагъана:

- Адавай гъа лаш гвазни къекъез жезвайди туш, къве кІвачни къецІи я. Адан патав гелкъведа мукъвади вучиз гвачІа, гъавурда акъазвач...

Патимат, дугъриданни, гелкъведа касдихъ муьгътеж тир, адавай гъатта къециз экъечІиз физни жезвачир, санитаркайри кІула къуна тухузвай, адан пад-къерех, миъивал хъийизвай. Алай чкадал къацІурайла, начагъбуру, санитаркайри, медсестрайри чпин наразивал чуьнуьхзавачир.

Адет тирвал, чи арада гъахъ патал рахадай, викІегъ дишегълини пайда хъана. Амни зун авай палатада къатканвай Севил-халум тир. Севил-халума Патиматаз кІвализ зенг авуна, вичин патав гелкъведа са мукъвадаз ша лугъун меслятна.

Са шумуд югъ алатна, раб ягъиз палатадиз атай медсестрадивай за хабар къуна:

- Патиматан патав атай кас хъанани?

- Ваъ, атанач, зенгериз жаваб гудай касни хъанач, - лагъана медсестради.

- Руш къванни атаначни? Хтулар...

- Адаз руш авач, вад хва ава. Вичини абурал акъван дамах ийида хъи, на лугъуди, абур хана ада са зурба игитвал авуна! Садни дидедин къилив атанач, адаз кІаникай алукидайбур, памперсар герек я... Гена чи нянечкайри кисна миъзава, чуьхуьзва... Адан чантайра авай перемарни чуьхуьн тавунвайбур я. На лугъуди, къуна гадарнава чан алай инсан...

Медсестра палатадай экъечІайла, зунни Севил-халум, вуч лугъудатІа чин тийиз, са къадар вахтунда кисна.

- Яраб им жедай кар я жал? - эхир ухът аладарна лагъана Севил-халума. - За и кардин къил жагъур тавуна тадач! За адан рухваря жагъурда, за абуруз айиб-няне ийида! - ИкІ лагъана, ам палатадай экъечІна, Патиматан патав фена.

Севилан зенгериз эхирни Патиматан са хчин кІвалай жаваб гана. Гъелек-фелек хъана, теспача кваз рахазвай Севилан сиве гаф амаз, ихтилат къатІна, зенг хкат хъана. Севил сив ахъа хъана амукъна, ахпа ада лагъана:

- Куьне фикир це садра, зун Патиматан хчин сусахъ галаз рахана, ада заз икІ лагъана жаваб гана: «Адан пенсия ни вахчузватІа, гъам адахъ гелкъуьнни авурай!».

ИкІ лагъана, зенг хкудна. Мегер им жедай кар яни?! Патимат кисна вичин каравутдал ацукънавай, ахпа чи рахунар са тІимил секин хъайила, ада вичин чІалалди икІ лагъана: «Тахсир зиди я. Са свасни за рикІяй-рикІиз ширин мецивди къабулнач, са хтулдизни чан-рикІ авунач, зи кІвале дуланмиш жезва лугъуз, къехуьниз хъана. КІвалер цІай къуна кайилани,

им Аллагъди заз зи писвиляй гайи жаза тирдан гъавурдани зун акъунач!».

Патимат чин цлахъ элкъуьрна, къилел адиял вегъена къаткана, къудгазвай яхун къуьнерай ам къагъурдик ишехъзавайди акъазвай.

РикІ-рикІел алукуьна, гуьгъуьлар чІур хъана, чун палатадай экъечІайла, Патиматан патав адан хайи чІал чизвай санитарка гумукъна, ада ам са гъал секинарна. Патимата ихтилат авурвал, ам вич гзаф пис тахай дидедин гъилик чІехи хъайиди я. Тахай дидеди ам са жизвидилай ягъиз, чІарар къаз гатадай, фу гудачир. Гъа са чІавуз адалай гъвечІи стха кстахдиз хуьдай, адан тарифардай, тахая адаз «зи пачагъ» лугъудай. Анжах пуд класс кІелай Патимат, 16 йис тамам хъанмазни гуьлуьз гана, гуьлуьн кІвалени ам къаридинни гуьлуьн къаравуш хъиз хъана. Ахпа сад-садан гуьгъуьналлаз хайи рухвайризни ада, вич вердиш хъайивал, умуьрлух къаравушвал ийиз хъана.

Къари къена, адан гуьгъуьналлаз гуьлни рагъметдиз фена. Рухвайри, чІехи хъана, чпин кІвал-югъ кутурла, Патимата вичин вилериз акур, вичиз чидай хизандин алакъяр рухвайрин хизанрални илитІиз гатІунна! Ахпа къилел мад са бедбахтвал атана: Патиматан тахсир аваз, гъвечІи хчин хизанни галаз ам яшамиш жезвай кІвалера цІай къуна. Кайи хирер сагъариз больницада къатканвайла, хчини суса гъаятдин пата Патиматаз къилдин кІвал туькІуьрна. Пенсияни хци вичи вахчуз гатІунна, дидедиз чарасуз вуч герек ятІа, вичи къачуз хъана. Чехи рухвайрин рикІелни диде лап къериз-цІаруз къведаи...

Гъа икІ амукъна гадарнавай диде. Ам вичин къилел атай рикІин тІарвилерин себеб вич тирдан, тахсирар вичин хиве авайдан гъавурда яваш-яваш акъазвай...

* * *

Патиматан къисметдикай веревирдер авурла, зи рикІел гъа ихътин мад са шумуд дуьшуьш хтана. Гзаф йисар идалай вилик зун сифте яз редакциядиз кІвалахал атай йисара журналда З. А. Валиевадин «Куьнни къуьзуь жеда» тІвар алай макъала акъатнай. Ана къаридинни сусан четин рафтарвилерикай ихтилат физвай. А чІавуз зун макъалада ихтилат физвай агъвалатди серсер авунай: ам гъикІ жезвай кар я, хчин суса вичин гуьлуьн диде са истикІан хъвадай цикайни са тике факай магърум авун?!

Зи рикІел алама, кІвализ хтайла, за а макъалада ихтилат физвай агъвалатдикай дидедиз суьгъбет авунай. Диде зи гафари мяггтел авуначир, ада лагъанай:

- Жедай крар я, чан руш. Белки, хва вичивай къакъатна, папаз мукъва хъун дидедиз залан тиртІа; белки, хци вичиз пабвиле хкъагъай руш дидедин рикІик акахънатІа. Амма са кар чир хъухъ, хци вичиз, адет яз, вичин дидедин къилихриз ухшар къилихрин, адан хесетрин руш хкъагъда. АкІ хъайила, сифте нубатда, хва авай дидеди вичин хсуси хесетриз, амалриз, гафариз, рахунриз фикир гана кІанда.

Гъа ихътин агъвалат а йисара зи хуьруьнви дишегълидин, Зумрутан, къилелни атанай. Зумрутан

гъул дяведа телеф хъанай, мад гъуьлуьз хъфин тавуна, ада вичиз авай са хва хвена, кIвачел акъулдна. Яш тамам хъайила, Зумрута хци мехъер авуна, амма гъайи свас адаз хуш хъанач. Ам рахкурна, масад гъана. Амни туькIвенач, мад масад гъана. Гъа икI са шумуд гъилера папар гъиз рахкурай хци эхирни вичиз гъа диде хътин зур гвай сад гъана. Дидедин метIик чIехи хъайи хва папан метIикни акатна, адани са тIимил вахтундилай къари кIвалерай акъудна чукурна. Зумрут яргъал са мукъвадан кIвале яшамиш хъана, гъа гъанай хуьруьнбуру кучукни авуна.

* * *

Чи рахунал хци, гъахъ кIандай Севил-халума вичин гаф кьилиз акъудна – эхирни Патиматан рухвайрикай садахъ галаз телефондай рахана. Чидач ада итимдиз вуч лагъанатIа, пакад юкъуз Патиматан кьилив абурар алай, гъилерик тIуьн-хъун, герек вири авай чIехи чантаяр квай, дидедиз хъсан къулай асани гваз пуд итим атана акъатна. Севилан гъиле цуькверин еке кIунчIни вугана...

P.S. За Аллагъдиз шукур гъизва, зун чIехи хъайи хизандин адетар масабур тир. Зи рикIел дидеди бубадин кефи хайи, сада-садаз векъи гаф лагъай са дуьшуьшни къевзвач. Дуьз я, бубадихъ галаз нардар къугъвадайла, чаз дидеди, гъуьжет ийиз, ван хкажиз акурди я, амма ибур гъисабиз жедай дуьшуьшар туш эхир! Вичин уьмуьрдин эхиримжи цIуд йис месел алкIана акъатай, чи буьркъуь баде хайи баде туширди чаз, аялриз, анжах ам къейидалай къулухъ чир хъанай. Ам чи бубадин хуьруьнви, лап яргъал мукъвади тир. Дяведин йисара бубади ам, вокзалдал гишилани мекъила аваз жагъана, кIвализ хканай, чаз адакай рикI алай «дадейка», адаз чакай хтулар хъанай. Ада чаз чан-рикI авуна, чун хвена, чахъ гелкъвена. Чи дидедикай къуд сусан къари хъайила, ада гъа чи «дадейкадивай» меслятар къачуз, вичин рухваярни сусар инсанвилелди кьиле тухванай. Къуд свасни чпин дердияр гваз чи дидедин патав къведай, адавай чан-рикI, меслят кIан жедай.

Инсанар сад-садав регъимлувилелди эгечIун, сад-садан дердида акъун къалурзавай дуьшуьшар заз гзаф чиде. Зи са дуст дишегълиди, вич чара хъайидалай къулухъни виликан гъуьлуьн дидедихъ галаз гаф-чIал ийизвай, лазим куьмекар гузвай, гуьгъуьнлай, къуьзубу дишегъли начагъ хъайила, ам ада вичин патав хкана, эхирдалди адахъ гелкъвена. Мад са дишегълиди, зи танишда, са вахтара вичин аялрихъ гелкъвей дишегъли, къуьзубу хъана, алукъна кIвач хана, килигдай кас авачиз амуькъайла, вичин кIвализ хкана, сагъ жедалди гелкъвена, гуьгъуьнлайни адаз къилдин кIвал чара авуна, хайи дидедихъ хъиз гелкъвез хъана. Гъар са инсан и дуьньядиз хизандин, жемятдин вилик хиве са гъихътин ятIани буржи аваз къевзвайди я. Гуьгъуьнал алай несилрив кIвале туькIвей тербия агакьун чарасуз я, аялриз, жаванриз багърийрин арада регъимлувилин, къайгъударвилин рафтарвилер акуна кIанда, ихътин къени, инсанвилин ерияр гваз гележегда жегъилрини чпин уьмуьрдин рекъер атIуда.

Ажа АБДУРАГЪМАНОВА

Чи журналда искусстводиз - театр диз, музыка диз, живопис диз - уьмуьр бахш авур дишегълийрикай садни къве макъала акъатайди туш... Шикилар чIугвадай, художник дишегълийрикай рахайтIа, абурукай гъар сад тешпигъ авачир бажарагъдин иеси я, гъар садан алем къати, экуь рангарив, жуьреба-жуьре шикилрив, манайрив ацIайди я. Гуьлли Иранпуракай, Клара Власовадикай, Галина Пшеницынадикай, Конопацкияр тир Галина ва Альбинадикай, Диана Гъамзатовадикай, Альфия Гъамзатовадикай, Патимат Гъуьсейновадикай, Анна Самарскаядикай ва гзаф масабурукай чи журналда макъалаяр хъайиди я.

Къе чна квез Дагъустандин мад са шикилчи дишегълидикай - Инесса Цгоевадикай суьгъбет ийида. Дагъустандин Тахо-Годидин тIварунихъ галай милли музейда «Даими цаварин кIаник» тIвар алаз адан шикилрин къилдин выставка кьиле фена. И выставкади адан пешекарвилин ва устадвилин дигмишвал къалурна. И мярекатдин важиблувал мадни адакай ибарат я хьи, Инессади неинки шикилар чIугвазва, гъакIни ам ДГПУ-дин худграфдин муаллимни я, ина ада студентриз шикилар чIугунин муракаб сирер ачухзава, абуруз фикирдиз къачунвай идея шикилдиз элкъуьриз чирзава.

ЭВЕЛДАЙ...

Инессади лап хъсан къиметралди Магъачкъаладин 22-нумрадин мектеб ва шегъердин художествойрин мектеб акъалтIарайди я. Адавай гъи вуз хъайитIани хкъягъна, экечIиз жезвай, амма рикI алай «художка» куьтягънавай рушан рикIе пешекар шикилчи жедай мурад авай.

Инессадин дипломдин кIвалахдин регъбер ДГПУ-дин худграфдин кафедрадин зеведиш, машгъур художник, РАХ-дин академик Абузагъир Мусаев тир. Ада рушаз «I-Петр Таркида къаршиламишун» тIвар алай тарихдин еке шикил чIугун теклифнай. Инессади вич тарихдин делилар авай ктабра, чарара гъикI къекъвенатIа, пешекар тарихчийрихъ галаз гъикI меслятар авунайтIа ихтилатзава, амма алава хъийизва хьи, шикилдин композиция хкъягдай чIавуз, асул гъисабдай, вакъа вичи гъикI ва гъи жуьреда аннамишзаватIа, гъа кардал акъвазнай: шикилдин къулал такабурдиз I-Петр акъвазнава,

ИНЕССА ЦГОЕВА.

«ДАИМИ ЦАВАРИН КІАНИК»

адан патав адан паб Екатерина акъвазнава. Инессади мукъуфдивди адан гуърчег парталар ва безекар чІугунва. Абур Таркидин шамхалди вичин къуллугъчиярни галаз къаршиламишзава. Шикилдал гъар садахъ вичин къетленвал авай, гъарма сад са къамат тир гзаф суьретар ала. Вич-вичихъ агъунвай пачагъдин къаншарда вичин лайихлувал хуьзвай шамхал акъвазнава. И шикил факультетда гъасятда машгъур хъана, ам Магъачкъала шегъердин музейди вичин коллекция патал маса къачуна. Гъа и эсердилай искусстводин кукІушрихъди художник рушан гъерекат башламиш хъана.

ФАКУЛЬТЕТДИН МАЛАЙИК

Инесса ахътин инсанрикай я хъи, адахъ галаз гъакІ рахунини ваз халис лезет гуда – руьгъдин пайгарвал адан гъар са юзунай, мили хъвердай, сабурдалди рахунай аквада. Адан патав вуна вун къулайдиз гъисса, ви рикІик квай къалабулух квахъна фида. Тарсар ахъайиз, женжелвал ийизвай студентризни Инессадиз сабурдалди яб гуз чида. Чна вичикай ихтилат ийизвай дишегълидин къаматда

хуш текъведай са лишанни авач, ада вичиз аквазвай дуьньядай къиметлу тарсар, ерияр, шикилар жагъурзава, кІватІзава ва абур мукъаятдиз я патарив гвай инсанрал агакъарзава, я шихинал гуьзел эсер яз чІугвазва. Гаф атай чкадал лугъун, и дишегълидихъ галаз таниш хъайи гъар сада адан акъуллувал, намуслувал къейд ийида. Къад йисуз кафедрада санал кІвалахзавай юлдашар Инессадикай лап хъсан рахада, адаз «факультетдин малайик» лугъуда: адетдинди тушир, яратмишунардайбурун коллективда кІвалах ийиз, я фитне авун, я къулухъай рахун адаз чидач... Выставка ачухдай чІавуз дустари, кІвалахдин юлдашри Инессадин къилихрин лайихлу, инсанвилини ерияр адан эсеррай - натюрмортрай, суьретрай, сюжет авай шикилрай - аквазвайди къейд авунай.

ВЫСТАВКАДИКАЙ...

Гъеле 2015-йисуз Инессади Асият Арслангереевадихъ галаз са мастерскойда кІвалахзавай, а чІавуз Асията тІвар-ван авай галерист Жамиля Дагировадин гъилик кваз вичин хуси выставка гъазурзавай. Инессадин эсерар

акур Жамиляди адазни вичин къилдин выставка гъазурун меслят авуна. Инессадиз датІана кардик квай художник я лугъуз жедач, ада ара физ чІугуна куьтягъзавай шикилар масадбурун умуми выставкайра къалурзавай, гъавиляй къилдин авторвилини проект райж ийиз ам гъазур тушир. Амма Жамиляди вичин теклиф мукъвал-мукъвал рикІел хкизвай, шикилчи рушак лувар ва шикилар чІугвадай гъевес кутазвай. Ингъе гъа и алай йисуз «Даими цаварин кІаник» тІвар алаз, Инесса Цгоевадин къилдин выставка ачух хъана.

Афишадал алай композициядин гъакъиндайни къве гаф лугъун. Сифте вил вегъейла, им яшайишдин затІар алай адетдин натюрморт хъиз жеда. Амма композициядихъ дерин философиядин мана ава: вили цавал-цлал хъипи сини-рагъ ала, варз кепкир, кІарасдин шемерган итим я, цурун квар -дишегъли, кишпирдин квар – маса дишегъли, композициядин кІанелни - жем ва къвати - аялар. Ингъе ихътин уьмуьрдин драма...

Выставка ачухдай чІавуз Инессадихъ галаз са курсуна кІелай Исмаила адан

Женщина Дагестана

5/2023

На лезгинском языке
Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор

Н. М. КЕРИМОВА
e-mail: j-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА,
e-mail: delia25@mail.ru

ответственный секретарь

С. Х. БУЛГАЕВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА
bahu4y@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА

e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

З. Т. АБДУРАХМАНОВА

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

Э. ИБРАГИМОВА,

А. ТАЖУДИНОВА,

В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,

e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф

Дата выхода в свет 15.10.2023 г.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5,5 печ. л.

Заказ № 0904. Тираж (3452) 397 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается

с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском,

кумыкском, лакском, лезгинском,

русском, табасаранском языках один

раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ

№ ТУ05-00429 выдано Управлением

Федеральной службы по надзору в

сфере связи, информационных техно-

логий и массовых коммуникаций по

Республике Дагестан.

На обложках:

I – Анав и Шавлук Ибадуллаевы –

ветераны, солисты ансамбля песни и

танца Дагестана;

II – фото А. Джамалутдиновой,

III – работы Инессы Цгоевой;

IV – фото А. Саидмагомедовой.

яратмишунрикай лагъай гафар заз
дуьзбур яз акуна: ада Инессадин
эсерриз куьруь ва акъалтIай
къимет гана - «ерилу реализм».
Инессадин шикилриз тамаш, квез
им адан эсерриз ганвай акъалтIай
къимет тирди чир жеда.

ПЕШЕКАРВИЛИКАЙ...

Инессади кIвалахда пешекарвили
дережадиз еке къимет гузва.
Ихтилат студентрив виликан,
вердиш чирвилер агакъаруникай
ваь, датIана виликди ва винелди
жезвай, цIийи, вирида саналди
къачудай чирвилерикай физва.
Адан гафарай, адан гъилик
кIелзавай студентар садни хкат
тавуна вири бажарагълубур я,
амма адан вичин рикI алайбур
вич секин тутай, датIана суалар
гудай, меслятар кIан жедай,
тежрибайрал алахьдайбур я.
КIелунин программарал махсус
истемишунри сергъят эцигнавайди
я, худграфдани абурал амал
ийизва, амма ида яратмишунрин
гъевесдиз, цIийивилерихь
къекъуьниз манийвал ийизвач.

Пешекарвилин дережайрикай кве
гаф лугун. 2019-йисуз худграфдиз
РФ-дин образованидин
Министерстводай Ольга
Васильева кыле аваз комиссия
атанай. Атайбур живописдин
мастерскойдиз акъатнай - ина
студентри мольбертрихь акъвазна,
натурщикрин шикилар чIугвазвай.
Министрди, студентар гъикъван,
натурщикар гъикъван аватIа чир
хъайила, кыл галтадна, лагъанай:
«Тимил я... Натурщикар гзаф
хьун лазим я»... Гзафбуруз
ерли хабар авачир затIарикай
министрдииз чизваз хьуни Инесса
мягьтел авунай. «Им адан лап
виниз тир пешекарвилин лишан
тир!» - ихтилат ийизва Инессади.

ЯРАТМИШУНИКАЙ...

Эхь, искусствода гзаф хилер ава
ва гьар садавай вичин рикIиз
хуш хиле зегьмет чIугвазни жеда,
лезет къачузни. Инессадикай
вичикай рахайтIа, адаз тIал, кичI,
барбатIвилер къалурдай искусство
хуш туш. Ам инанмиш я хьи,
эсердай са вуч ятIани арадал гьун,
яратмишун акваз хьун лазим я.

БАХТУНИКАЙ...

Жув азад хьун ва жувахь вуч
хьсанвал аватIа, гьам амайбурузни
гун - гьа им бахт я. Суфрадал
аватай ракъин нур капашда къун
- гьа им бахт я. Хцин винелай
алатай яргъан агуд хьувуна, адан
кукIушдиз пIагь гун - гьа им бахт
я. Виридалайни регъят меслят им
я: бахтлу жез кIан яни - хьухь!
Бахт гьар са легъездив ва гьар
садав чав гва - ам аквадач, къаз
жедач, амма ам гьамиша патав гва
- къабула ам!

КIАНИВИЛИКАЙ...

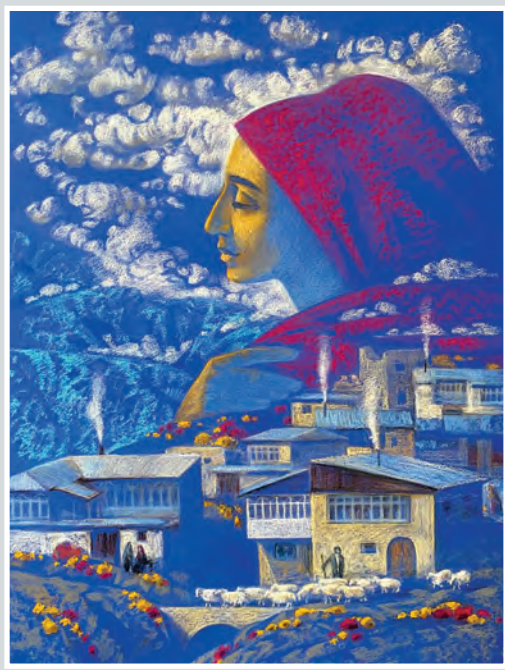
Инессади вичин ихтилат лап
мукъаятдиз ийизва - иллаки хьуси
уьмуьрдиз талукь затIарикай...
КIанивал ада уьмуьрдиз барабарди
яз гьисабзава, муьгьуббатди
инсан хуьнни ийида, адан югь
сувариз элкьуьрни ийида. КIанивал
галачир гуьзелвал чан алачирди я,
уьмуьрдиз нефес гузвайди анжах
КIанивал я - ихтилат багъриир,
жуван кIвал, Ватан, кIани инсан
кIан хьуникай физва.

Вичин гьиссерикай адаз лугъуз
кIан хьанач, чун гьавалатни
хьанач, къуй ам адан сир яз
амукърай...

УЬМУЬРДИКАЙ...

Инесса уьмуьрдив гьикI
эгечIзаватIа, Х. Джебранан
«Пайгъамбар» ктабдай къачур и
цIарарай дуьм-дуьз аквада: «Заз ви
паталай къайгъу чIугваз кIандай
- вун дегишдай ниьт авачиз. Вун
кIан жез - гьа са чIавуз вун азад
яз таз. Вав рикIивай эгечIиз - са
куьналдини вун мажбур тийиз. Ви
къилив къвез - амма жув илитI
тийиз. Ваз пишкеш гуз - вавай
затIни вилив техуьз. Вахъай
къакъатдайла - гьамишалугъ вун
къакъатунихъай кичI авачиз. Ваз
жуван гьиссерикай лугъуз - амма
ви хиве жавабдарвал тван тийиз.
Ваз чирвилер гуз - амма ваз
несигъатар тагуз. Вун гьихьгинди
ятIа - гьам къабулиз ва шадвал
ийиз. Эгер вунани гьа ихьтин
гьиссер гваз залди кам къачуртIа -
чна сада сад девлетлу ийида».

Суьлгъият БУЛГАЕВА

Стоимость годовой подписки на журнал
«Женщина Дагестана» на всех языках

на 12 мес.:

Через УФПС (Почта России) – 466,13 руб.

Через киоски «Дагпечати» – 420 руб.

Подписка через редакцию – 300 руб.

на 6 мес.:

Через УФПС (Почта России) – 233,07 руб.

Через киоски «Дагпечати» – 210 руб.

Подписка через редакцию – 150 руб.

ИНДЕКС ПМ828

6+

Цена свободная

4 651116 280082